

kleio

28e jaargang nr. 3 april 1987

Tijdschrift
van de vereniging
van docenten
in geschiedenis
en staatsinrichting
in Nederland
(VGN)

Vereniging van docenten in geschiedenis en staatsinrichting in Nederland

Algemeen Bestuur

N.J. Maarsen, *voorzitter*, Haze-laarstraat 38, 4131 AC Vianen. Tel. 03473-7 27 49.
W.A. Kattenberg, *vice-voorzitter*, Aalsburg 2624, 6602 WG Wy-chen. Tel. 08894-1 48 37.
W. Bouwman, *1e secretaris*, Kloosterstraat 47, 5708 GM Helmond. Tel. 04920-3 47 09.
Mevr. J. Reitsma, *2e secretaris*, Sellekamp 48, 8014 DS Zwolle. Tel. 038-65 29 51.
Mevr. H. Mulkens-Harmeyer, *penningmeester*, Hoofdweg 116, 9484 TB Oudemolen (Dr.). Tel. 05923-4 24.
H. van Duijsen, Jekerstraat 53^{III}, 1078 LZ Amsterdam. Tel. 020-73 34 94.
T. van der Geugten, Bruggestraat 22, 2314 BB Leiden. Tel. 071-41 39 25.
P. van Hees, Prof. Ritzema Bos-laan 95, 3571 CP Utrecht. Tel. 030-733562.

U kunt zich opgeven als lid bij de administratie van de VGN, Vrees-wijkstraat 329, 2546 AK Den Haag. Wilt u daarbij aangeven tot welke categorie van leraren u be-hoort en op welk schooltype u werkzaam bent.

Voor 1987 bedragen de contri-buties:

1. Docenten PA/PABO, Havo, Vwo en Tertiair onderwijs f 90,-
 2. Docenten Mavo/Lbo f 70,-
 3. Buitengewone leden (zij die niet meer werkzaam zijn in het onderwijs) f 65,-
 4. Studenten f 65,-
 5. Partnerlidmaatschap f 25,-
- Leden die minder dan 16 uur per week les geven kunnen in aanmerking komen voor een verminderde contributie. Hiertoe moet men jaarlijks vóór 1 december een schriftelijk verzoek indienen bij de penningmeester, met vermelding van naam, adres, naam van de school en de categorie waartoe men behoort.

Adreswijzigingen en opzegging dienen schriftelijk aan de admini-stratie te geschieden.

kleio

Kleio is het blad van de VGN en verschijnt tien maal per jaar, inci-denteel met (mini)didactica.

Redactie

C. Bogaerts, *voorzitter*
Omloop-West 9, 3402 XM IJsselstein. Tel. 03408-8 35 76.
A.C.M. Peek, Werkhoven.
A.J.L. van Hooff, Nijmegen.
Mevr. T. Bogaerts-Stoopman, IJsselstein.
C.W. Torremans, Alphen aan den Rijn.
Mevr. M. Blom, Werkhoven.
Mevr. J.G. van der Leeuw-Roord, 's-Gravenhage.

Secretariaat A.C.M. Peek, Krommekamp 16, 3985 PJ Werkhoven. Tel. 03437-19 02.

Eindredactie: T. Bogaerts-Stoopman, Omloop-West 9, 3402 XM IJsselstein. Tel. 03408-8 35 76.

Leden van de VGN ontvangen Kleio kosteloos. Niet-leden kun-nen zich abonneren op Kleio, maar reglementair komen alleen diegenen in aanmerking voor een

abonnement zonder lidmaatschap, die niet werkzaam zijn als leraar geschiedenis en staatsinrichting in enigerlei categorie van onderwijs in Nederland. Over uitzonderin-gen beslist het bestuur.
Abonnementsprijs (incl. porto) f 75,-; buitenland (excl. België) f 95,-. Losse nummers kosten f 7,50.

Informatie over het leerlingen-materiaal van de VGN, de Kleio-(mini)-Didactica vindt u in de Kleio-krant.

U kunt bestellen door het overma-ken van het betreffende bedrag op postgiro nr. 128701 t.n.v. pen-ningmeester VGN te Den Haag. Wilt u op het biljet aangeven om welke nummers het gaat.

In Kleio kan geadverteerd wor-den. De prijs bedraagt, voor kant en klare opnamemodellen f 360,- voor een hele pagina, f 275,- voor een halve en f 175,- voor een kwart pagina. Voor informa-tie over inlevertermijnen en ande-re formaten kunt u zich wenden tot de eindredacteur.

Vormgeving: Grafisch Bureau Joop Bierling
Zetwerk: Zetterij Wil van Dam
Druk: Elinkwijk/Utrecht
ISSN 0165-6449

Inhoud

3	Maken is menens
Kees Bogaerts	29	Een blik op een onzekere toekomst
Joke van der Leeuw-Roord
4	Geschiedenis uit het platte vlak.
Bouwplaten in het geschiedenis-onderwijs
Anton J.L. van Hooff	31	Op 14 april: opkomen voor ons vak
Anton J.L. van Hooff
11	Geschiedenis maak je zelf
Kees Torremans		Kant en klare knutselideeën
15	Creatieve opdrachten
Marja Blom	5	— Romeinse bouwwerken
17	Flitsende rolzegels in de klas
Joop de Vries	7	— Grieks huis
18	Schilden en wapens	16	— Schadoef: Egyptisch bevoeiings-werktuig
20	Boardwargames: amusement en leermateriaal
F. van den Bergh	23	— Helm van een honderdman
27	Ideetje misschien...?	32	KLEIO-KRANT met lijst van commis-sies en afdelingen

kleio

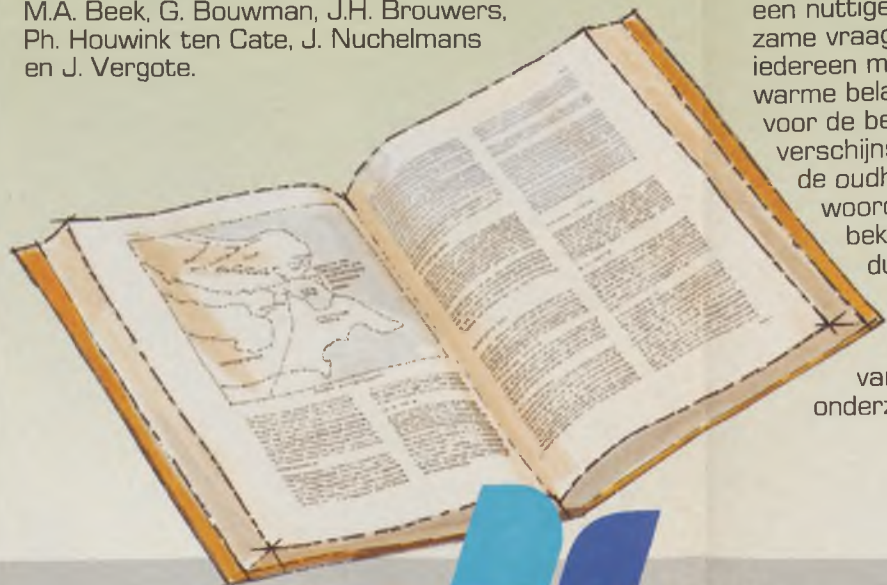
nummer 3/87
pagina's 2 en 3

Ingestoken is een enquête van de Havo/Vwo commissie. Men verzoekt u dringend deze ingevuld terug te sturen.

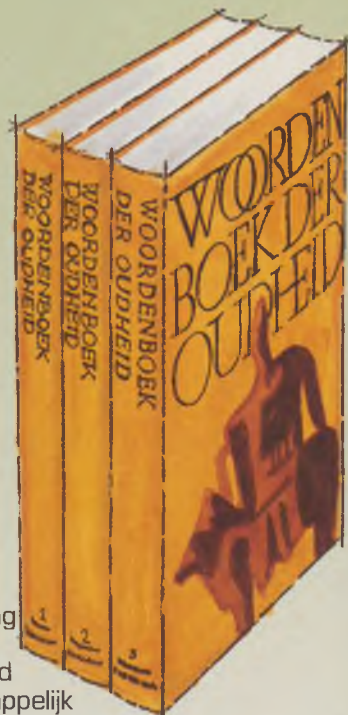
WOORDENBOEK DER OUDHEID

Nu eindelijk compleet

Een encyclopedisch overzicht van het Oude Egypte, het Oude Nabije Oosten, de Grieks-Romeinse wereld en het vroege Christendom. Onder redactie van Prof.Dr.: G. Bartelink, M.A. Beek, G. Bouwman, J.H. Brouwers, Ph. Houwink ten Cate, J. Nuchelmans en J. Vergote.

Met het verschijnen van deel III is dit boekwerk eindelijk compleet. Het vormt een nuttige en handzame vraagbaak voor iedereen met een warme belangstelling voor de beschavingsverschijnselen van de oudheid. Elk trefwoord biedt een beknopte duidelijke samenvatting van de huidige stand van wetenschappelijk onderzoek.

WERELD-GESCHIEDENIS VAN DE KUNST

Prof.dr. H.W. Janson wordt alom beschouwd als een vooraanstaand kunstkenner. In dit standaardwerk geeft hij een samenhangend overzicht van de geschiedenis van de kunst. Van de prehistorische kunst in de grotten, voert hij ons via alle culturen die de kunst van de westelijke wereld beïnvloedden, tot de schilderijen, beeldhouwwerken en bouwwerken van onze tijd. De totale tekst, samen met het overvloedige illustratiemateriaal, geven een prachtig beeld van de continuïteit in de kunst over een periode van vele duizenden jaren.

GESCHIEDENIS VAN DE LAGE LANDEN

Jaap ter Haar

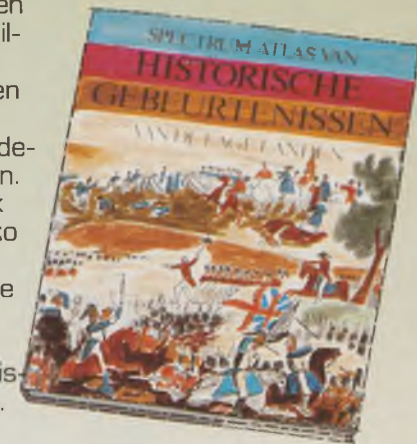
Jaap ter Haar werkte niet minder dan vier jaar aan dit grootse werk. Vele historici en archeologen hebben Ter Haar bij het schrijven als adviseur terzijde gestaan. Feitelijke en geromantiseerde historie wisselen elkaar af in een boeiende kaleidoscoop van gebeurtenissen. Op boeiende wijze worden personen en gebeurtenissen uit het verleden levend en herkenbaar voor lezers van onze tijd neergezet. Voor het eerst verschijnt dit monumentale werk in één boek. Onverkort, rijk geïllustreerd en prachtig uitgevoerd.

SPECTRUM ATLAS VAN HISTORISCHE GEBEURTENISSEN

van de Lage Landen

Samenstelling Willem Velema

In deze schitterende atlas komt onze historie weer volledig tot leven; honderd van de belangrijkste gebeurtenissen worden zo beeldend gepresenteerd dat u het gevoel krijgt er zelf bij te zijn geweest. Uit talloze archieven werden etsen, schilderijen, akten en andere afbeeldingen gebruikt om u ook visueel de geschiedenis te laten beleven. Bovendien is bij elk onderwerp een foto geplaatst die laat zien hoe de situatie nu is. Zo ontstaan fantastische contrasten met het historische materiaal.

BESTELBON

Naam instelling: _____

privé/t.a.v.: _____

adres: _____

postcode/woonplaats: _____

☐ wenst te bestellen voor levering rechtstreeks/via boekhandel:

Handtekening: _____

Stuur deze bon. ongefrankeerd naar:

Datum: _____

Kinheim
MARKETING

Kinheim Marketing
Antwoordnummer 622
3350 VB Papendrecht

WERELD- TAAL DER VORMEN

Voor de 11de druk van deze 'inleiding tot de kunstgeschiedenis' heeft professor E.F. van der Grinten de tekst geheel herzien. Van de vele illustraties is het overgrote deel vernieuwd.

De literatuuropgave verschaft mogelijkheden meer specifieke informatie te vinden. In de huidige vorm is het boek bestemd voor allen die belang stellen in de westerse beeldende kunst en bouwkunst.

EEUWIGE SCHOONHEID

Prof. Sir. E.H. Gombrich

In dit boek vindt u een heldere en fascinerende schildering van de geschiedenis van de kunst. De nieuweling op dit gebied zal hierin een stimulerende inleiding vinden op onze artistieke erfenis. De kunstkenner zal verrassend ervaren dat grote meesterwerken verschijnen in een onverwacht perspectief. Vele illustraties, die in de tekst zelf ter sprake komen, maken dit boek tot een genot, zowel voor het oog als voor de geest van de mens.

'N KIJK OP KUNST'

Deze uitgave over kunstgeschiedenis wil de leemte aanvullen die momenteel in het kunstonderwijs aanwezig is. Het boek biedt nieuwe inzichten en geeft achtergrond informatie. Het past didactisch bij het moderne geschiedenisonderwijs van de kunstacademies, atheneums en het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs. In het werk ligt het accent op de schilderkunst. Andere takken van kunst worden eveneens behandeld. Kunstgeschiedenis kan niet als een geïsoleerde geschiedenis van alleen maar esthetische evoluties worden beschouwd. In dit verband hebben achtergronden en raakvlakken de nodige aandacht gekregen.

CHRISTELIJKE SYMBOLIEK EN ICONOGRAFIE

Prof. Dr. J.J.M. Timmers

De christelijke kunst heeft zich in al de fasen van haar bestaan vaak bediend van symbolen. Dit boek maakt ons wegwijs op het terrein van de symboliek en de daaraan nauw verwante iconografie.

GESCHIEDENIS
EN
KUNSTGESCHIEDENIS

Aan de HAVO-bovenbouwdocenten:

In het kader van de nivo-problematiek heeft de Commissie HAVO/VWO van de VGN een lijst van 26 enquêtevragen samengesteld. Deze is inmiddels al beantwoord door $\pm$ 1000 leerlingen van de HAVO-bovenbouw. Statistisch is dit aantal voldoende om te komen tot een 'zelf-typing' van de HAVO-bovenbouw leerling en om ons een beeld te vormen van zijn houding tegenover het vak Geschiedenis. Dit zal ons helpen bij het kiezen van op die leerling gerichte leerstof en de ontwikkeling van toetsen die daarbij horen.

Uiteraard is daartoe ook en vooral de mening van belang van de docenten die lesgeven aan HAVO-bovenbouwleerlingen.

Wij verzoeken U daarom onderstaande 12 vragen te beantwoorden en dit formulier dan op te sturen aan:

Jan Krol, Postbus 649 6500 AP Nijmegen.

Te zijner tijd wordt de uitslag van dit onderzoek besproken in Kleio.
Wij zijn U bij voorbaat dankbaar voor Uw medewerking.

Met vriendelijke groet,

De Commissie HAVO/VWO.

IOWO DOE

katholieke universiteit nijmegen

Instituut voor onderzoek van het wetenschappelijk onderwijs

IOWO DOE

DE 4/5 HAVO LEERL. EN HET GESCH. ONDERW.

Aanwijzing: Ll. alle vragen beantwoorden
Doc. alleen vraag 14 t/m 26

Gs = Geschiedenis

0038548

kode: A4101001
1286

instructie

• per vraag één hokje zwart maken, zó: ■

14. wordt onderschat in wat hij/zij aan kan.	zeer eens	☐ A ☐ B ☐ C ☐ D ☐ E	zeer oneens
15. wil bij Gs meer ondersteuning dan bij andere vakken.	zeer eens	☐ A ☐ B ☐ C ☐ D ☐ E	zeer oneens
16. kan zich beter vinden in..... A = leerwerk E = maakwerk	leerwerk	☐ A ☐ B ☐ C ☐ D ☐ E	maakwerk
17. is theoretisch ingesteld.	zeer eens	☐ A ☐ B ☐ C ☐ D ☐ E	zeer oneens
18. wordt liever mondeling dan schriftelijk getoetst.	zeer eens	☐ A ☐ B ☐ C ☐ D ☐ E	zeer oneens
19. kan een goed opgebouwd schriftelijk werkstuk maken.	zeer eens	☐ A ☐ B ☐ C ☐ D ☐ E	zeer oneens
20. is over het algemeen goed gemotiveerd.	zeer eens	☐ A ☐ B ☐ C ☐ D ☐ E	zeer oneens
21. werkt het liefst met onderwerpen die hij/zij overziet.	zeer eens	☐ A ☐ B ☐ C ☐ D ☐ E	zeer oneens
22. werkt liever in groepjes dan alleen.	zeer eens	☐ A ☐ B ☐ C ☐ D ☐ E	zeer oneens
23. heeft een echte interesse in het wereldnieuws.	zeer eens	☐ A ☐ B ☐ C ☐ D ☐ E	zeer oneens
24. heeft moeite met minder concrete stof.	zeer eens	☐ A ☐ B ☐ C ☐ D ☐ E	zeer oneens
25. geeft makkelijk de moed op.	zeer eens	☐ A ☐ B ☐ C ☐ D ☐ E	zeer oneens
26. De school is: a=1bo/mavo/havo (a = mavo/havo) b=mavo/havo/vwo c=havo/vwo		☐ A ☐ B ☐ C ☐ D ☐ E	

Maken is menens

Kees Bogaerts

Toen wij ons voornamen een 'knutselnummer' te maken, met voorbeelden en praktijkervaringen, viel ook al snel de opmerking dat we met zo'n nummer toch vooral serieus moesten overkomen. 'Knutselen' klonk zo kleuterig. Het moest duidelijk worden dat leren met je handen ook 'leren' was en meer dan zomaar ludieke tijdsvulling.

Nu liggen de teksten er – en blijkt in zekere zin het leven sterker dan de leer. De vakdidacticus beleidt een achterkamertjes-zone en waarschuwt voor de leraar handvaardigheid, de docente uit de brede scholengemeenschap stelt voldaan vast dan nu haar Mavo-leerlingen eens een negen of een tien kunnen halen en alleen de Lbo leraar meldt tevreden dat hij met handvaardigheid samenwerkt en dat de leerlingen er wat moois van maken. Dus toch? Knutselen voor de dommen en de lettermoeie intellectueel? Was het dan alleen naïviteit dat ons tot verderstreckende ambities leidde?

Voor een deel waarschijnlijk wel: het is nu eenmaal een feit dat zeker bij ons vak 'taal' en 'verbaliteit' voor een groot deel de scheidslijnen vormen tussen de verschillende 'niveaus'. Zelf zijn we ook op die manier opgeleid: met teksten, bij voorkeur zonder illustraties; de motorische eisen die dit vak stelt gaan over het algemeen niet veel verder dan het beschikken over een ontwikkeld zitvlak en een geolied spreekorgaan. Bewegen, spelen, vouwen, kleuren en plakken vallen over het algemeen buiten onze actieradius.

Hoe jammer dat is willen wij met dit nummer laten zien. De ontwikkeling van kennis en kundigheden, van voorstellings- en inlevingsvermogen is ook langs andere dan taalkundige wegen te stimuleren. Dat is, ongeacht de last van een aantal ingeslepen reactiepatronen, de belangrijkste boodschap van de eerste artikelen van dit nummer. Maken kan dus toch menens én leuk zijn.

We roepen dan ook graag collega's op om met foto's, voorbeelden en ideetjes dat nog duidelijker te maken. Daarvoor geven wij u graag ruimte in komende Kleio's!

Wij willen u met dit nummer meer bieden dan de mogelijkheid om te lezen over 'knutselen' met geschiedenis. Door de enkele kant en klare werkbladen te kopiëren kunnen u en uw klas gelijk beginnen. Over het algemeen spreken die werkbladen voor zich. Het middenkatern, een bouwplaat van het bakstenen kerkje van Marsum in Friesland uit de dertiende eeuw, behoeft nog enige toelichting.

Plak de fotokopie eerst op dun karton en laat alles goed drogen. Kleur de onderdelen:

- de muren helder steenrood;
- de dichtgemetselde ingangen in noord- en zuidgevel donkerder rood;
- de dakpannen oranje-rood;
- de torendeur en de galmborden groen.

Montage: knip eerst de toren uit en plak die in elkaar volgens de aanwijzingen op de tekening; daarna de gevels op blad 2 uitknippen en aan elkaar plakken; plak dan de gevels tegen de toren aan; nu kan het dak geplakt worden en kan het gedeelte van de kerk dat klaar is op de grondplaat gelijmd worden; daarna het ronde koor tegen de kerk en op de grondplaat lijmen en als laatste het ronde dak op het koor plakken.

Let op: de vouwlijnen kun je het beste van te voren 'rillen', koorgevel en koordak voor het plakken rond maken door ze voorzichtig over de rand van een tafel enkele malen naar beneden trekken.

Kerkje van Marsum, schaal 1:100, uit *Van kerken en kloosters*, lesbrief A.6, uitgegeven door de Stichting Oude Groninger Kerken in 1984.

Geschiedenis uit het platte vlak

Anton J.L. van Hooff

's Avonds laat als de geest geen letter meer kan consumeren geeft deze historicus zich over aan zijn ondeugd: hij keert terug naar zijn kindertijd.

Tersluiks haalt hij de doos tevoorschijn met lijm, schaarmpjes, mesjes, lineaal en met de elementen in diverse staten van vervolmaking: zal het nog lukken om die pesterige kapitelen van de Boog van Constantijn klaar te krijgen voordat 'Met het oog op morgen' afsluit met 'Gute Nacht, Freunde'?

Deze bezigheid blijkt niet alleen voor de maker vruchten te dragen. In het hierna volgende artikel over bouwplaten in het geschiedenisonderwijs gaat de auteur in op de mogelijkheden en onmogelijkheden ervan in de klas.

en op de kast staat een Griekse hopliet, met demontabele onderdelen (helm, borstkuras en het naamgevende schild, het hoplon).

Het militaire aspect van oude culturen is goed in bouwplaten present: kastelen zijn wel de meest voorkomende objecten. Voor de klassieke oudheid, waartoe mijn historische horizon zich beperkt, is het ook mogelijk een Romeinse soldaat uit het platte vlak te laten treden. Maar mensen zijn onbevredigende thema's: ze bereiken nooit de volle plasticiteit. Het fascinerende van een bouwplaat is juist de sprong van de tweede in de derde dimensie. Heerlijk is het de blik te laten weiden over de platte platen: wat nu gestreepte rechthoek is, zal straks de ruimte vullen als een ronde zuil. 'Laat ik vooral niet vergeten de strepen te rillen': zo ontstaat in de zuil het effect van de cannelures. Het aanbrengen van verfijningen geeft die extra creatieve voldoening: we lopen niet helemaal aan de hand van de ontwerper. Daarom kijken we ook met een zekere

Parthenon in Athene, bouwplaat van Ingenia.

De Boog van Constantijn in Rome, bouwplaat Artidomus.

Gelukkig hoef ik mij voor mijn achterkamertjeszonde niet helemaal te schamen; de bouwsels dienen immers een didactisch doel. Mijn Parthenon van de firma Ingenia is al diverse malen door studenten meegenomen naar scholen – passend verpakt in het wijnkistje met piepschuim – om aan leerlingen te tonen hoe de volmaakte tempel eruit ziet; toch een overtuigender gezicht dan het trieste puin of een platte reconstructietekening.

Mijn studeerkamer thuis en mijn universitaire werkvertrek maken op bezoekers wel een weinig serieuze indruk. In de verwachting de kamer van een geleerde te betreden, staan ze opeens in een ruimte waar een aantal geplakte helmen aan het plafond hangen,

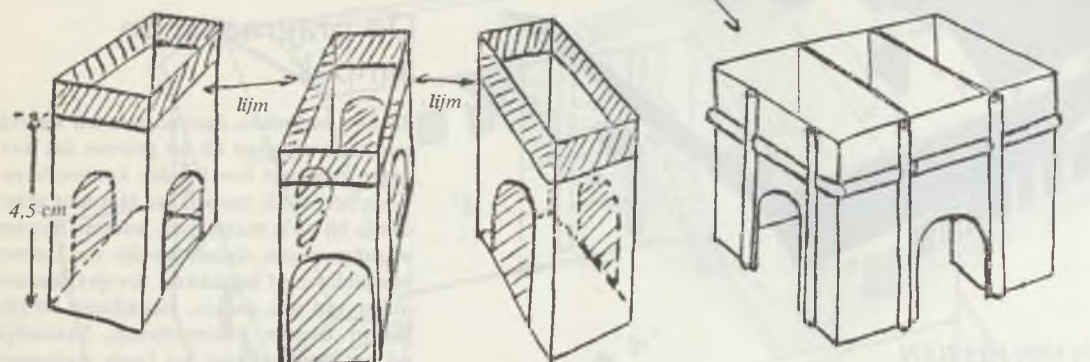
gretigheid uit naar de FOUT. Ergens zit er wel een misdruk, er is altijd wel één plakplijpe vergeten of een negatieve vouw is als positief afgedrukt. Zulke mankementen, mits niet in overdosis aanwezig (de pijn van de miskoop!), zorgen voor een plezierige opwindende; de ontwerper was toch niet de almachtige Schepper.

Plakken in de klas

De meeste bouwplaten zijn tot dusver verschenen voor hobbyisten, de kerels die altijd jongen blijven. Zei Nietzsche niet 'Der Mann ist mehr Kind als das Weib. Zweierlei will der echte Mann: Gefahr und Spiel.'?

Romeinse triomfboog

nodig: lucifersdoosjes
lucifers of satehstokjes
dun karton

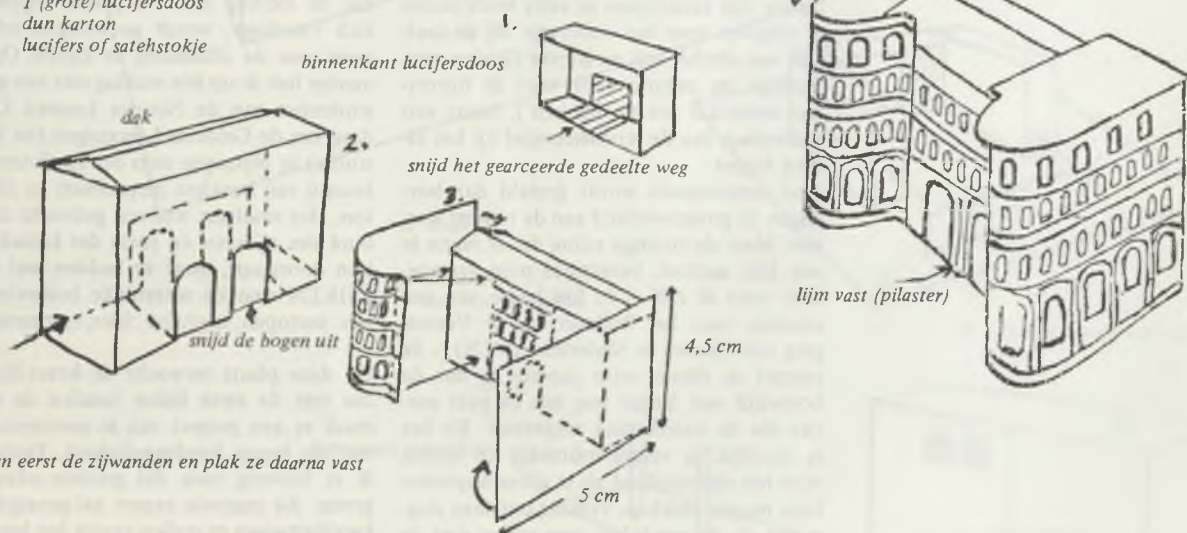
knip of snijd de gearceerde delen weg

de bogen zijn 2 cm hoog

lijm aan elkaar vast

Romeinse stadspoort

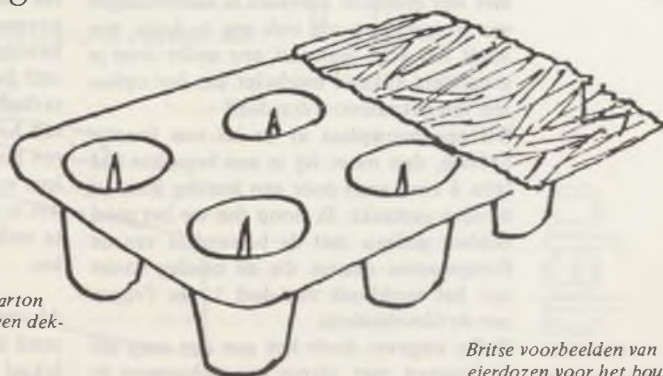
nodig: 1 (grote) lucifersdoos
dun karton
lucifers of satehstokjes

teken eerst de zijwanden en plak ze daarna vast

Romeinse verdedigingswerken

nodig: kartonnen eierdoos
cocktailprikkers
gras, riet of stroo

lijm de prikkers in de kuiltjes, kleur het karton groen of bruin en de punten rood: maak een dek-sel van karton met stroo ter camouflage

Britse voorbeelden van het gebruik van lucifers- en eierdozen voor het bouwen van antieke objecten.

ROMEINSE THERMEN VAN HEERLEN

Met een zekere gêne dook ik tot voor kort weg in de hoek van de speelgoedwinkel waar de bouwplaten liggen. Maar de bouwplaat is uit de speelhoek gekomen; musea bieden ze aan in hun boekenstand en sommige gerenommeerde boekhandels hebben ze ook in hun pakket opgenomen. De alleraatste tijd verschijnen er zelfs bouwplaten in uitgaven voor het onderwijs. Bij de deeltjes van *Archè*, een serie over Griekse mythologie en cultuur (ook voor de historicus materiaal om te 'hebben'), hoort een bouwplaat van de *Aphaia-tempel* op het eiland Aigina.

Heel optimistisch wordt gesteld dat leerlingen in groepsverband aan de tempel werken. Maar de treurige ruïne die ik laatst in een klas aantrof, bevestigde mijn vermoeden: toen ik zelf – in het kader van een recensie voor het Bulletin van de Vereniging van Classici in Nederland (VCN) – de tempel in elkaar zette merkte ik dat de bouwtijd veel langer was dan de paar uurtjes die de handleiding suggereert. En het is moeilijk je verantwoordelijk te voelen voor het eindresultaat als je alleen kapitelen hebt mogen plakken. Telkens ontstaan stagnaties als de produktie van zuilen niet de vereiste snelheid bereikt: een bouwplaat is typisch *individueel* werk.

Met een grimlach aanvaard ik aanbiedingen van huisgenoten om ook iets te doen: wie vindt het echt leuk dat een ander over je schouders kijkend meehelpt aan het oplossen van je kruiswoordraadsel?

Wil een bouwplaat in de les een functie hebben, dan moet hij in een beperkte tijd (één à twee uur) door één leerling kunnen worden gemaakt. Ik hoop dat we het goed hebben gedaan met de bouwplaat van de Pompejaanse domus die de omslag vormt van het werkboek van deel 1 van *Vragen aan de Geschiedenis*.

Welke uitgever durft het aan een map uit te brengen met platen van gebouwen in een middeleeuwse of antieke stad, zodat

iedere leerling zijn eigen bijdrage levert aan een collectief resultaat? De een bouwt een pakhuis, de ander een kerk, een patriciërs-woning, een poort, een theater, een tempel... Had ik maar zelf het ontwerptalent om zo'n didactische set te maken.

De pragmatische aanpak

Bij het ontbreken daarvan moeten we zelf aan het werk gaan als we geloven dat leerlingen ook met hun handen kunnen leren. Voor het snelle succes, dat absoluut geboden is bij zo'n manier van werken, moeten we uitgaan van elementen die we kunnen beschilderen of beplakken: doosjes, binnenrollen van w.c.-papier, piepschuim en ribkarton leveren basismateriaal. Natuurlijk zal het resultaat niet het fraaie stadspanorama opleveren dat het voorbeeld (een stadsplattegrond of een stadsgezicht) beloofde: met name met de schaal gaat het altijd fout. Maar perfectionisme is uit den boze. Als de kathedraal maar duidelijk de rest van de bebouwing domineert, is al veel geleerd.

Essentieel voor dit leren met de handen is dat de leerling door de probleempjes die zich voordoen, wordt gedwongen telkens weer naar de afbeelding te kijken. Op die manier heb ik op één middag met een groep studenten van de Nieuwe Leraren Opleiding van de Gelderse Leergangen (nu Interstudie) in Nijmegen eens een Parthenon gebouwd van brokken piepschuim en ribkarton. Het resultaat was een gedrocht dat de tand des tijds en de toets der kritiek niet kon doorstaan, maar ze hadden wel leren KIJKEN naar de wezenlijke bouwelementen: metopen, triglyfen, fries, tympanon.

Op deze plaats verwacht de leraar-historicus met de twee linkse handen de raad: maak er een project van in samenwerking met de leraar handvaardigheid. Toch ben ik er huiverig voor dat gratuite advies te geven: die manuele expert zal geneigd zijn kwaliteitseisen te stellen vanuit het leerplan dat hij hanteert. Dat is heel correct. Het is ook begrijpelijk dat zo'n collega van een vak 'achter de streep' een beetje op zijn strepen gaat staan als blijkt dat de zelfbewuste historicus hem nodig heeft. Kortom: beseft u wel als u een samenwerkingsverband wilt aangaan, dat doelstellingen van beide vakken tot hun recht zullen moeten komen. Misschien moet u eerst uw collega erop aankijken en als u denkt dat hij wel te vinden zal zijn hand- en spandiensten te verlenen, heel voorzichtig zijn in het peilen.

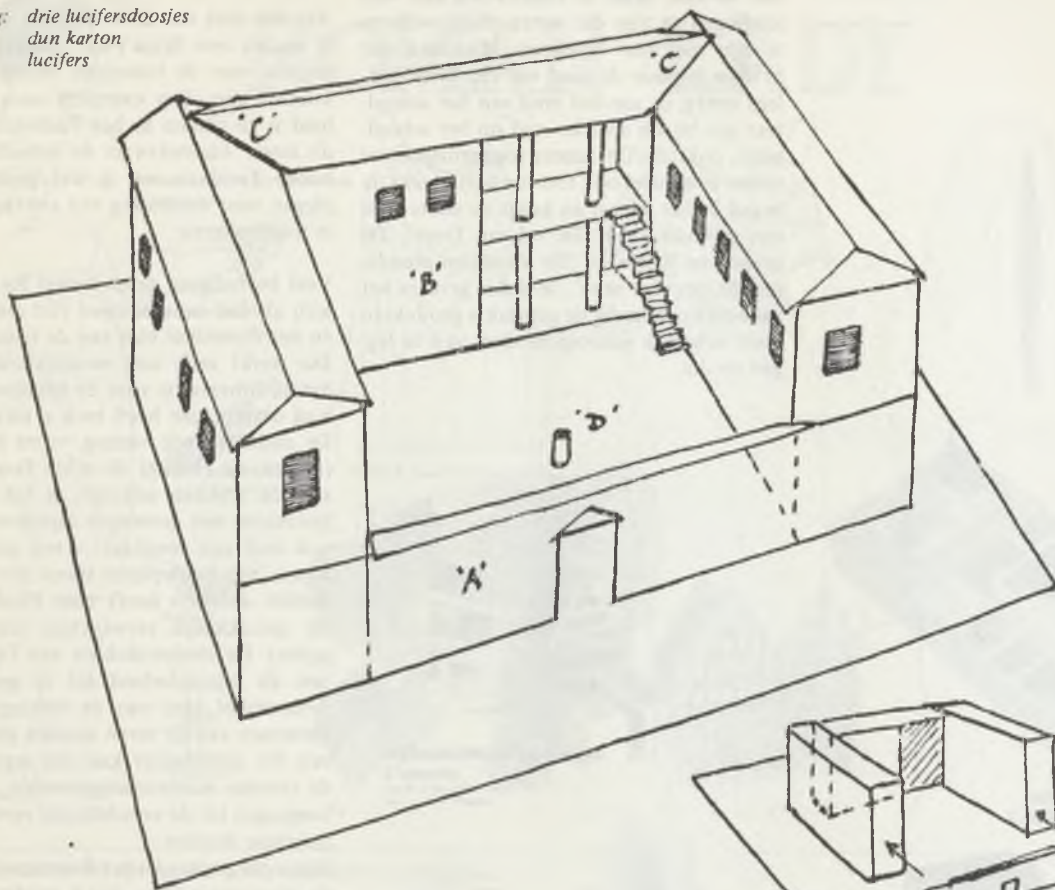
Als u deze weg inslaat – doorgaans misprijzend de fröbelmethode genoemd – kan uw lokaal na een bouwseizoen uitpuilen van de goedbedoelde modellen. Er moet schoon

kleio

nummer 3/87
pagina's 6 en 7

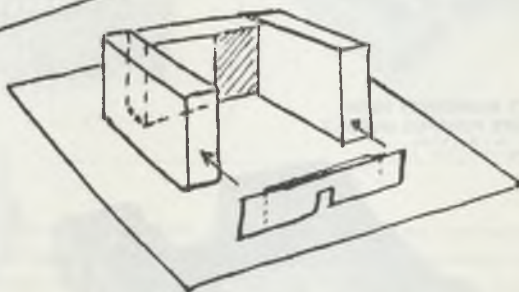
Grieks huis

nodig: drie lucifersdoosjes
dun karton
lucifers

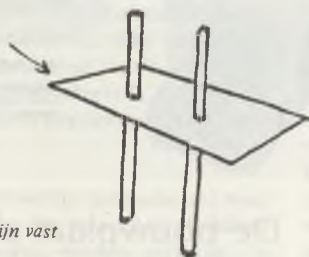
A muur

D huisaltaar
kop van een lucifer

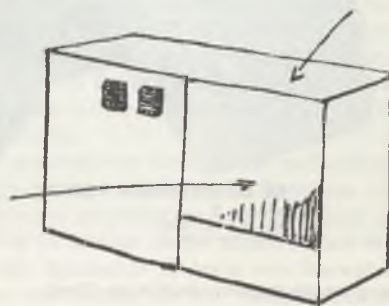
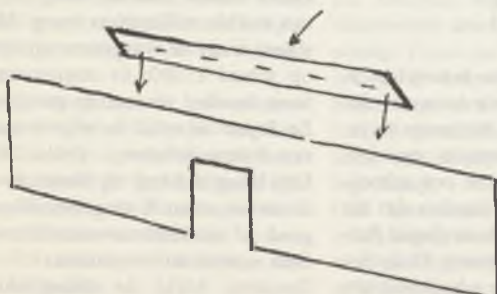

B snijd het doosje half open

kartonnen etagevloer

plak de rand op de stippellijn vast

schip worden gemaakt, maar hoe? Een-
voudig weggooien zou een daad van geeste-
lijke wreedheid zijn tegenover het collectief
van de klas. Maar er blijken ook niet veel
leerlingen te zijn die weten thuis welkom
te zijn met hun bouwsels. Misschien dat
in deze impasse de raad van een Britse col-
lega nuttig is; aan het eind van het school-
jaar zet hij de antieke stad op het school-
plein, pakt de filmcamera (ondertussen wel
video, eventueel ook fototoestel), steekt de
brand in het geheel en krijgt zo shots voor
een produktie van 'De val van Troje', 'De
brand van Rome' of 'De Vandalen plunder-
ren de eeuwige stad'. In ieder geval is het
aanbevelenswaardig de gemaakte produkten
voor volgende schoolgeneraties vast te leg-
gen op dia.

oosten en zuiden hoe de processie die aan
de godin Athena een nieuwe jurk brengt,
optrekt.

Aan het eind van dit stuk is wat informatie
te vinden over firma's die bouwplaten leve-
ren die voor de historicus belangwekkend
kunnen zijn. Een overzicht voor de oud-
heid is te vinden in het *Vademecum voor
de leraar klassieken* in de betreffende ru-
briek. Tenslotte wil ik wat generalisaties
plegen naar aanleiding van enkele stukken
in mijn collectie.

Veel bevrediging geven zowel bij het bou-
wen als het aanschouwen *Het amfitheater*
en *het Romeinse huis* van de firma Tomis.
Die werkt zelfs met moeilijkheidsgraden:
het amfitheater is voor de beginnening, het
huis daarentegen heeft toch al niveau twee.
De middeleeuwse vesting vormt de climax
(niveau 4). Hoewel de echte fanaat liever
zelf de stukken uitknijpt, is het voor de
historicus met gemengde aspiraties – toch
ook snel een resultaat – een gemak dat
Tomis zijn bouwplaten stanst (ook de *Ek-
dotikè Athenon* heeft haar Parthenon in
die gemakkelijk verwerkbare vorm uitge-
geven). De eindprodukten van Tomis heb-
ben als bijzonderheid dat ze gedeeltelijk
demontabel zijn: van de vesting kan het
binnenste van de toren worden getoond en
van het amfitheater kan een segment van
de tribune worden weggenomen, zodat de
toegangen tot de verschillende verdiepingen
zichtbaar worden.

Bijzonder geslaagd is het Romeinse huis met
de afneembare étage; nooit werden vertrek-
ken als atrium, cubicula en ala zo duide-
lijk. De voorgevel is voorzien van authen-
tieke Pompejaanse verkiezingsgraffiti. Een
model van die kwaliteit lokt uit tot perfec-
tionering; ik heb (zelf beschilderde) figuur-
tjes van het merk *Atlantic* over het huis ver-
spreid. Het is in het algemeen handig als de
schaal van de modellen overeenkomt met
een van de standaards van het modelbouw-
wezen: bij de schalen 1:100 à 1:75 passen
mensen van de schaal HO van modelspoor-
wegen (1:86). Figuurtjes van *Atlantic* lo-
pen ook achteloos op trappen van mijn
Parthenon (van *Ekdotikè Athenon*) en ge-
ven zo een idee van de proporties.

Een moeilijker geval is het amfitheater; de
kleine schaal daarvan vroeg om figuurtjes
van enkele millimeters hoog. Maar die be-
staan! Voor de wargames zijn er soldaatjes
op schaal 1:300; de mensen van 5-6 mm
hoog worden meestal in groepjes geleverd.
Zo lopen ze rond in mijn arena. Soldaten
van diverse schalen – t/m 1:25 – zijn in
Den Haag te koop bij *Boutique de la gran-
de armée*, maar in de gespecialiseerde speel-
goed- of modelbouwwinkel is ook vaak een
flink assortiment te vinden.

Tenslotte blijkt de didactische kwaliteit
van de produkten van Tomis uit de bijge-
leverde brochures, die – ook in het Neder-

Voorgestante maquette-boeken van Tomis.

De bouwplaat als instructiemodel

Het maken van de gekochte bouwplaat is
dus werk voor de individuele leraar of die
enkele leerling die er echt bedreven in is.
Het is een uitstekende therapie voor het
verwerken van spanningen van een school-
dag en er komt iets uit je handen dat als
model zijn functie heeft. Het stralende Pa-
rthenon van de Griekse uitgeverij *Ekdotikè
Athenon* dat door zijn grote schaal ook het
fries compleet afbeeldt, maakt veel duide-
lijker dan al die tekeningen met noord-

kleio

nummer 3/87
pagina's 8 en 9

HAIRSTYLE (HEAD)

MANILLARE OR STY (BEARDED PANTS)

SUBLIGACULUM (LOIN CLOTH)

DIADEMA (CROWN)

MONILE (NECKLACE)

AEMILLA (BANKET)

lands — informatie geven over het betreffende bouwwerk.

De huizen van het Romeinse Augst vertegenwoordigen de Zwitserse tussenpositie tussen de open mediterrane huizen en het meer gesloten type van Noordwest-Europa. Het plaatselijk museum geeft een heel mooi *Römerhaus* uit.

Van een heel bijzondere kwaliteit zijn de Italiaanse bouwplaten van *Domus* onder de

In Italië signaleerde ik andere fraaie stukken als de toren van Pisa en Palladio's Villa Rotonda in Vicenza. Maar ik had mijn *Arco di Constantino* al in Nederland gekocht in een gerenommeerde boekhandel, die maar kort heeft geavontuurd met bouwplaten.

Voor de rest worden de ontdekkingen vaak gedaan 'instinctu didactitatis' in speelgoed-

Langzamerhand is dit stuk ont aard in het opsommen van namen. Bij dit soort informatie en bij de lijst die hierna volgt, moet wel de obligate verontschuldiging komen dat geen aanspraak wordt gemaakt op volledigheid. Misschien dat meer historici de schaamte over hun ondeugd overwinnen en in de Kleiokolommen tips geven over bouwplaten.

Figuurtjes op schaal HO (1:86) kunnen bij veel modellen worden gebruikt: doosje van *The Greeks on the Acropolis* van Atlantic.

AANVULLENDE GEGEVENS

in de volgorde waarin de zaken in de tekst aan de orde komen

— Aphaia-tempel, bouwplaat bij de serie Archè, uitgeverij Eisma, postbus 340, 8901 BC Leeuwarden

— Ekdotike Athenon S.A., 1, Vissarionos St., Athens 135; op de achterkant van de fraaie, zeer grote brochure bij het Parthenon worden als producties ook aangekondigd: Colosseum, Aya Sophia, Versailles, Kremlin, Abdij van Westminster en het Witte Huis.

— Vademecum voor de leraar klassieken (met uitgebreide rubrieken over dia's, bouwplaten, modellen, spellen en dergelijke stimuli), Diktatencentrale Katholieke Universiteit, postbus 9108, 6500 HK Nijmegen, tel. 080-516250, f 7,55 plus verzendkosten.

— Tomis, 2, rue du Bosquet, 63400 Chamalières, Frankrijk. Een folder van deze uitgever werd eerder (1985) in Kleio ingestoken.

— Atlantic, via Priv. Calvenzano, Treviglio, Italië.

— Boutique de la grande armée, Willem de Zwijgerlaan 120, 2582 EV Den Haag, tel. 070-541039 (open van woensdag tot zaterdag).

— Abydos Publishing, 24, St. Charles Sqare, London W10, tel. 01-969 5379.

— Römerhaus in Augusta Raurica, Römermuseum Augst, Giebenachstrasse 17, 4302 Augst, Zwitserland.

— Tarquin Publications, Stradbroke, Diss, Norfolk.

— Domuskit, Via Achille Grandi, 5/7, 20089 Rozzano/Mi, Italië, tel. 02/824721.

— Tekenen aan de wand, Huidenstraat 6, Amsterdam, tel. 020-256241.

— British Museum Publications Ltd, 46 Bloomsbury Street, London WC1B 3 QQ.

— Romeinse ijzeren helm: P.E. Bijvoet, postbus 687, 2300 AR Leiden.

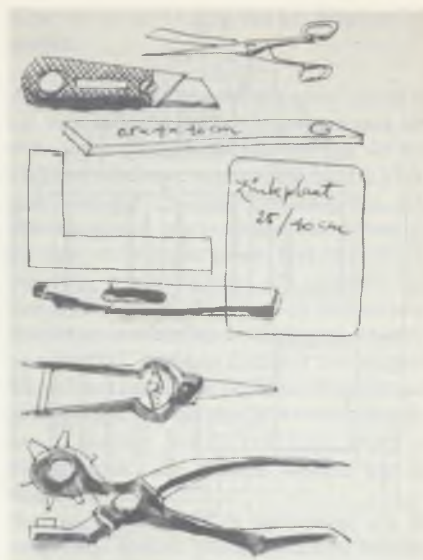
— Romeinse thermen van Heerlen, Thermenmuseum, postbus 1, 6400 AA Heerlen, tel. 045-764581. Behalve de bouwplaat van de thermen (f 5,—) is hier ook die van de Romeinse ijzeren helm uit Nijmegen (f 15,—) te bestellen (prijs exclusief portokosten).

kleio

Geschiedenis maak je zelf

Kees Torreman

Voor veel leerlingen op een Lbo-school is geschiedenis een bijzaak. In de eerste twee leerjaren wordt er slechts een enkel uur per week aan besteed, al of niet in combinatie met aardrijkskunde. Daarna komt het nog slechts als uitzondering als examenvak naar voren. Toch willen ook daar geschiedenisleraren meer. Het liefst zouden ze werken op een manier die de leerlingen aanspreekt. Kees Torreman legt uit welke mogelijkheden 'leren met je handen' aan geschiedenis te bieden heeft. Het is hem en zijn klas goed bevallen...

De meeste leerlingen kiezen niet voor 'algemene' vakken. Hun voorkeur gaat uit naar beroepsgerichte lessen. Lessen waarbij ze de gelegenheid krijgen iets met hun handen te doen. Veel van hen zijn sterk praktisch gericht. Daarbij komt nog dat theorievakken door de meeste Lbo-leerlingen als moeilijk worden ervaren. Het lezen van teksten bijvoorbeeld, leverde bij hen al sinds de basisschool de nodige problemen op. En iets dat lastig is, is bij voorbaat al niet leuk! Een blik op het gemiddelde Lbo-materiaal voor geschiedenis laat dan ook stevast veel korte stukjes tekst zien, die worden afgewisseld met leuk fotomateriaal en vooral met speelse vragen en opdrachten. Er wordt daarnaast met reuzesprongen door de tijd heen gestapt. Een aanpak die door sommigen wel wordt aangeduid als 'ruiken aan geschiedenis'.

De gemiddelde leraar, die dit vak mag geven heeft aan het motiveren en stimuleren van zijn geschiedenisleerlingen dan ook een hele kluit. Hij vraagt zich daarbij regelmatig

Waar doosjes toe kunnen leiden (uit: R. van Eerden, *Creatieve handvaardigheid I*, Wolters-Noordhoff, Groningen 1973, p. 24).

af hoe het mogelijk is om een goed (en aantrekkelijk) programma te realiseren. Het gebrek aan tijd speelt daarbij de belangrijkste rol, want met één lesuur per week zijn de mogelijkheden beperkt. Vandaar dat combinaties van vakken op een Lbo-school dan ook voor de hand liggen.

Handvaardigheid

Een geschiedenisleraar op een Lbo-school die graag meer met zijn vak zou willen doen kan terecht komen bij de combinatie geschiedenis en handvaardigheid.

Tijdens de praktijklessen leren leerlingen om te gaan met verschillende materialen, gereedschappen en technieken. In de beide onderbouwjaren wordt er gewerkt met klei, papier, karton, metaal en hout, waarbij speciale aandacht wordt besteed aan het bewerken van deze materialen.

Gedurende vier lessen per week staat vooral het vormgeven centraal; er wordt geoeft in het ontwerpen en experimenteren met vorm en kleur.

Naast een klein deel theorie, over hoe er met materialen en gereedschappen moet worden omgegaan, wordt de meeste tijd besteed aan de praktische uitvoering van de verschillende projecten.

Handvaardigheid geeft goede mogelijkheden om onderwerpen uit de geschiedenislessen te concretiseren. Het is daarbij voldoende om aan het begin van het cursusjaar af te spreken dat er enkele programma's tegelijk aan bod zullen komen. Zonder al te veel aanpassingen van beide kanten zal dit in de meeste gevallen leiden tot leuke resultaten.

TREDGEVEEL

Werktekeningen gemaakt door leerlingen als eerste fase bij het bouwen.

FLESGEVEEL

Deze tekening is gemaakt door een leerling van de school. Het is een tekening van een huis met een gable. De tekening is gemaakt met een potlood op een stuk papier. De tekening is een voorbeeld van een werktekening die gemaakt kan worden door leerlingen als eerste fase bij het bouwen.

kleio

dingen om achtergronden van de kastelen-
bouw te verduidelijken. Maar ook het ma-
ken van huizen en gevels in hout en karton
behoort tot de mogelijkheden.

Dit laatste kan worden uitgewerkt rondom
het thema 'Gouden eeuw', dat in de mees-
te Lbo-pakketten voorkomt. Centraal daar-
bij staat de rijkdom van Amsterdam, die
wordt belichaamd in de vele fraaie grach-
tenpanden.

Na verhalen en achtergronden over handel,
specerijen en gewaagde expedities krijgen
de leerlingen tijdens de lessen handvaar-
digheid de gelegenheid zelf aan de slag te
gaan.

Er wordt begonnen met het maken van een
tekening, aan de hand van een serie afbeel-
dingen van verschillende koopmanshuizen.
Het grachtenpand wordt ontworpen met al-
les er op en er aan: de gevel, de deuren, de
ramen en een stoep. Deze werktekeningen
blijven tijdens de praktische uitvoering een
belangrijke rol spelen. Ze zijn het voorbeeld

klaar en de aankleding van het huis kan be-
ginnen.

Afhankelijk van de gekozen gevel wordt er
op verschillende wijzen begonnen met het
dak. Voor enkelen zal dit bestaan uit het
plakken van lange stroken, die bij een klok-
gevel het dak een rond aanzien geven. An-
deren stapelen platte repen board, om zo
de trapgevel vorm te geven. Met een schuur-
papiertje worden daarna alle geplakte ran-
den afgewerkt. Bij de ramen en deuren wor-
den extra stroken als omlijsting op de gevel
vastgemaakt, zodat ze duidelijk uitspringen.
De achterkanten van de ramen kunnen met
gekleurd papier of plastic worden afgeslo-
ten. Tenslotte wordt een losse stoep in
elkaar gezet, die precies aansluit op de
deur.

Wat nu overblijft is de verfraaiing van de
omgeving. Enkele panden kunnen worden
samengevoegd tot één straat, met daarbij
bomen en wandelaars. Door gebruik te ma-
ken van verf kan het straatje en de omge-
ving worden voorzien van een fleurig kleur-
tje.

Tenslotte

Tijdens het hele project kunnen het geschie-
denishoek en de uitgedeelde werkbladen
worden geraadpleegd. Deze bladen geven
de verschillende stappen tijdens de prak-
tijklessen aan. Zo kan tijdens het bouwen
de goede volgorde steeds worden gecontro-
leerd. Ook kunnen de werkbladen oplossin-
gen voor verwachte problemen aanreiken,
zodat de leraar er niet steeds aan te pas
moet komen. Een duidelijke handleiding
bespaart veel extra werk.

Daarnaast is het van belang dat bij het af-
stemmen van de programma's, de inhouden
van de verschillende onderdelen duidelijk
worden aangegeven. Het is erg plezierig
wanneer er vast ligt wat er bij geschiedenis
en wat bij handvaardigheid wordt verteld;
het voorkomt veel dubbel werk.

De leerlingen zelf laten bouwen aan een on-
derdeel uit de geschiedenis vereist op deze
manier een bescheiden voorbereiding. De
resultaten maken deze geringe inspannin-
gen ruimschoots goed!

*Foto's die het verhaal op de voet volgen. Ze la-
ten de verschillende fasen van het bouwen van
een grachtenhuis zien: het geraamte maken, ge-
plakte en gezaagde wanden zijn gemonteerd op
een grondplaat, montage van een dakbedekking,
huis met klokgevel, eindresultaat van een trap-
gevelwoning.*

Grachtenhuizen

Meer dan één geschiedenisthema kan tijdens
de handvaardigheidsles worden uitgewerkt.
Erg bekend zijn de zelfgemaakte potten en
schalen van klei, die naar aanleiding van
lessen over de Trechterbekervolken door
leerlingen worden vervaardigd. Een andere
mogelijkheid is het nabouwen van belege-
ringstorens in hout. Het accent daarbij ligt
dan op het maken van gestapelde verbin-

tijdens iedere volgende stap.

Vervolgens moet deze schets worden over-
gebracht op het te verwerken materiaal:
karton of hardboard. Dit kan eenvoudig
door gebruik te maken van een velletje
carbonpapier.

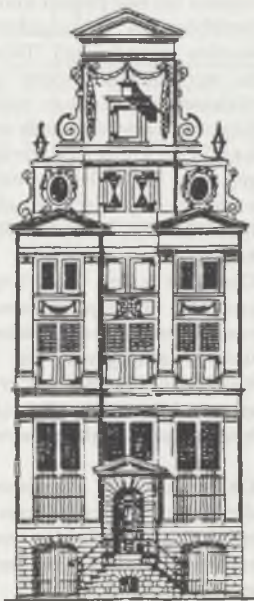
Daarna volgt de fase van het uitsnijden van
voor-, achter- en zijkanten van het grach-
tenhuis. Ook de ramen en deuren worden
uitgesneden of geritst. Wanneer er met
board wordt gewerkt is het snijden met een
stanleymes niet mogelijk; alle onderdelen
moeten dan worden gezaagd.

Zijn de verschillende onderdelen voorbe-
werkt, dan volgt de montage. Vooral het
zuinig omgaan met lijm is hierbij erg be-
langrijk. De vlakken van het pand worden
aan elkaar geplakt en daarna op een grond-
plaat vastgemaakt. Het grove werk is nu

Mogelijke voorbeelden van oude panden. Leerlingen kunnen ze overal vinden, in hun schoolboek, in VVV-folders, in boeken over de zeventiende eeuw en dergelijke en natuurlijk ook op straat...

THEMA/OPDRACHT

OUDE GEVELWONINGEN MET STRAAT

<i>Materiaal</i>	hardboard	
	bisontixlijm	
	transparant plastic	
	lakverf	
<i>Gereedschap</i>	figuurzaag	potlood
	kwast, penseel	winkelhaak
	vijlen	driehoek
	schuurpapier	
	lineaal	

Werkwijze

1. Verzamel voor je werkschrift plaatjes van oude gevelwoningen waarop ook een deel van de straat is te zien. Verzamel zo veel mogelijk verschillende gevels. Denk maar aan de vele historische panden met een klok-, hals- of trapgevel.
2. Maak met behulp van die plaatjes een uitvoerige ontwerpschets van zo'n huis. Teken niet alleen het vooraanzicht, maar ook de zijaanzichten en het achteraanzicht van het pand.
3. Breng met carbonpapier deze tekeningen over op een stuk hardboard. Verspil zo min mogelijk materiaal. Leg de verschillende kanten zo dicht mogelijk bij elkaar op het hardboard. Dit voorkomt extra zaagwerk.
4. Zorg er voor dat je alle ramen en deuren er uit gezaagd hebt, voordat je de wanden aan elkaar plakt. Denk ook aan de luiken.
5. Wanneer je zo'n oude gevel bekijkt, bemerk je dat hij niet uit een plat vlak bestaat met gaten er in voor ramen en deuren. Er zit wel degelijk reliëf op. Sommige gedeelten steken meer naar buiten dan andere. Door raam- en deurkozijn apart op te plakken geef je aan het geheel wat meer diepte.
6. Laat de ondergrond 10 cm voor de voorgevel uitsteken en bouw op dat stuk de straat. Houd de achter- en zijkanten van het pand gelijk met de ondergrond.
7. Het geheel kan met een kleurtje opgevrolijkt worden met lakverf. Dit houdt niet in dat je het hele huis met een kleur moet beschilderen. Vaak is het aanbrengen van een kleur op alleen het dak, de deuren of de raamkozijnen al voldoende om het een apart tintje te geven.

VEEL SUCCES!

kleio

Creatieve opdrachten

Een praktijkverslag door Marja Blom

Een aantal jaren geleden vatte onze sectie het idee op om leerlingen tijdens de behandeling van het onderwerp Egypte werkstukken te laten maken waarbij niet alleen op intellectuele capaciteiten een beroep zou worden gedaan. Leerlingen zouden in de gelegenheid moeten worden gesteld om via knutsel- en tekenwerk hun kennis van het oude Egypte vorm te geven en te verdiepen.

geofferd om goudglimmend de farao op zijn reis naar de onderwereld te vergezellen. Een enkele enthousiasteling (of zijn vader) had zijn koningsgraf zelfs van elektrisch licht voorzien (met dit exemplaar maken wij nog steeds goede sier op de voorlichtingsavonden voor de aanstaande brugklassers).

Niet iedereen was even handig. Veel te laat kwam ik er achter dat de liters stijfsel die twee van mijn leerlingen over een baal krantenproppen bleven uitgieten, in de verste verten nooit zouden leiden tot een maquette van het dal der koningen. Om nog maar te zwijgen van al die werkstukken die na de les nat van de verf en de lijm in mijn lokaal bleven liggen, en bij een volgend uur aan elkaar bleken te kleven.

Uit deze ervaringen hebben wij lering getrokken voor de volgende jaren: plannen waar veel lijm en verf aan te pas komen moeten voor het grootste deel thuis worden uitgevoerd. In de lessen mogen de leerlingen zich dan wijden aan een beschrijving of plattegrond van hun werkstuk, of aan het vervaardigen van schone, droge onderdelen. Eventueel wordt samengewerkt met de docenten tekenen en handvaardigheid.

Inmiddels hebben wij al weer een aantal jaren met inachtneming van deze regels gewerkt tot tevredenheid van alle betrokkenen.

Aan het werk in de klas.

Resultaat van knutselen met geschiedenis: een Egyptisch dodenschip met mummie.

De leerlingen waren van het begin af aan bijzonder enthousiast. Schoenendozen werden omgetoverd tot grafkamers; playmobil-accessoires werden zonder enige aarzeling

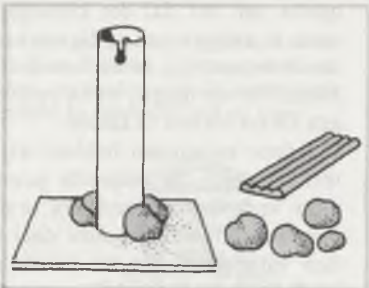
len papier, lijm en dergelijke aangeschaft. We waren snel door ons geld heen want de veelgevraagde goudverf bleek zijn naam eer aan te doen.

Hoe maken we het bevoeiingswerktuig

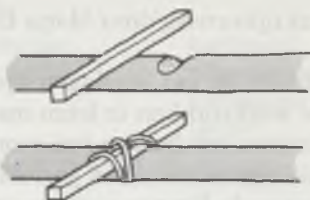
Benodigheden: dun rond stokje, kokervormig snoepdoosje, plasticine, plastic beker, lucifer, touw, penne-mes, stukje karton van 10 x 10 cm, schaar, liniaal, lijm, verf, penseel.

Knip tegenover elkaar gleuven van 3 cm en 2 cm in de zijkanen van koker. Maak midden tussen gleuven, net onder de rand van de koker, 2 gaatjes voor lucifer. Knip boven een van de gaatjes een gleufje in de rand.

Plak de koker op de plaat karton. Maak stenen van plasticine. Druk ze vast aan voet van de koker.

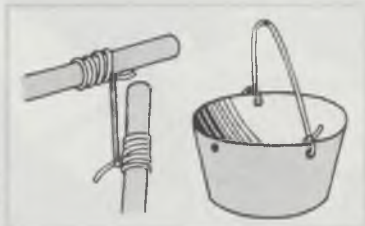
Snijd rondhouten stokje van 45 cm lang. Maak een gleufje op 14 cm van een van de uiteinden. Plak de lucifer in de gleuf en bind die met touw vast.

Schuif de lucifer door het gleufje en het gaatje in de koker. Het korte stuk van het stokje moet passen in de lange gleuf in de koker.

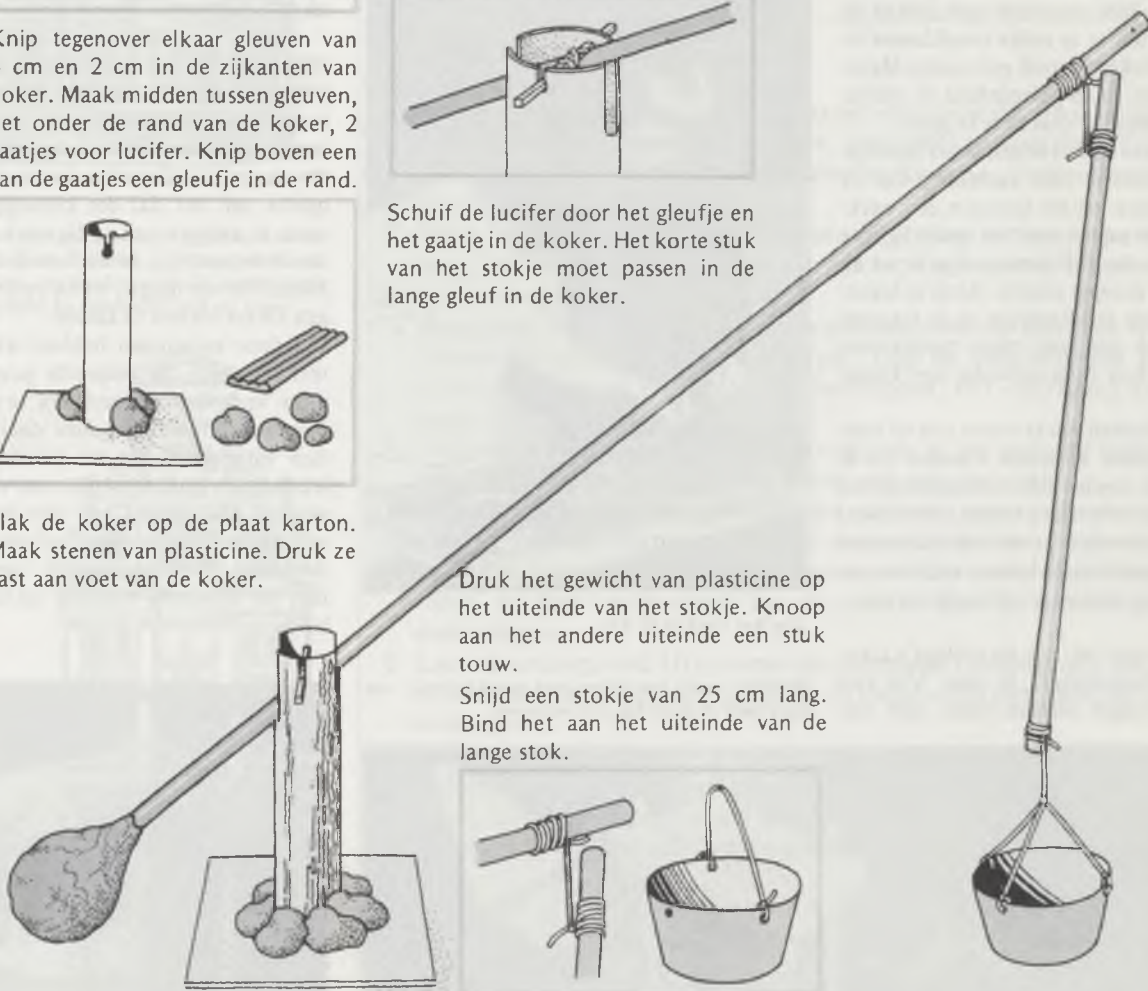
Druk het gewicht van plasticine op het uiteinde van het stokje. Knoop aan het andere uiteinde een stuk touw.

Snijd een stokje van 25 cm lang. Bind het aan het uiteinde van de lange stok.

Knip van de plastic beker de bovenste helft af. Maak in de bovenkant van de onderste helft op gelijke afstand 3 gaatjes. Knip 2 stukken touw van 12 cm lang. Rijg 1 touwtje door 2 gaatjes en knoop die aan beker vast.

Rijg het 2e touw door het 3e gaatje. Knoop het aan de beker, om het andere touw en aan het uiteinde van de stok. Verf de koker en het emmertje.

Egyptisch bevoeiingswerktuig: hiermee werd water overgeheveld van het ene kanaal in het andere. Het tegengewicht, meestal van leem, trok de volle emmer omhoog. Uit: Paul Titley, De Oudheid, p. 23.

Flitsende rolzegels in de klas

Joop de Vries

Als je praat over spijkerschrift, kleitabletten en rolzegels kunnen kinderen zich daar niets bij voorstellen. Dit kan eenvoudig verholpen worden door met kinderen rolzegels te maken.

In Mesopotamië werden afdrukken van rolzegels in nog vochtige klei gebruikt bij wijze van handtekening. De zegels werden uit steen gesneden in cilindervorm, anderhalf à twee centimeter middellijn, drie à vier centimeter hoog. In de lengterichting werd er een gaatje door geboord. De voorstelling werd in holle vorm (laagrelief) aangebracht in het oppervlak van het cilindertje. Als je het zegel over de klei rolde werd de voorstelling in bolle vorm op de klei aangebracht.

details worden aangebracht, en met de metalen kop van een speld kunnen oneffenheden worden gladgemaakt.

Een stripje 'klei' wordt vlak uitgerold en als de 'rolzegel' er voorzichtig maar toch met de nodige kracht overheen wordt gerold, zal het reliëfje in volle glorie te voorschijn komen.

Enige ontwerpjes gaan hierbij. Vaardige leerlingen kunnen ook wel zonder ontwerp direct in 'n krijtje krassen.

Voor je het in een klas probeert, moet je het eerst zelf doen zodat je goed weet wat er gebeurt en dat goed kunt uitleggen.

Duurzame produkten kun je maken door in een cilindertje fijne klei (géén chamotte) een voorstelling te boetsen of uit te krassen als de klei bijna hard (leerhard) is. Laten bakken bij handenarbeid en dan afdrukken op een vlak stuk echte klei, en dat weer laten bakken (en misschien ook glazuren!). Unieke decoratie in de klas!

Nodig:

- plastic boetseerklei, bijvoorbeeld DAS;
- schoolkrijtjes, stofvrije, één per leerling;
- spijkers, één per leerling, ongeveer vier centimeter lang of langer.

Messen met scherpe punt zijn ook goed, maar dan moet er wel een EHBO-kist in de buurt zijn.

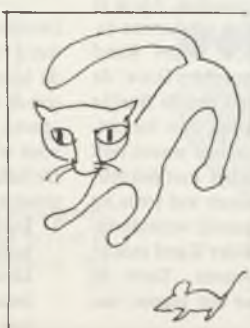
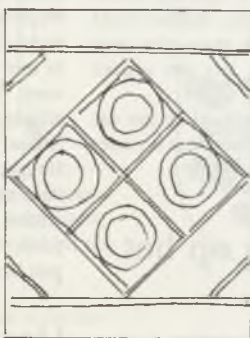
Anti-stof krijtjes die niet taps toelopen zijn bruikbaar. Laat het krijtje doormidden breken, dat levert twee stukjes van ongeveer vier centimeter lengte. De omtrek is drie centimeter. Op een vlakje van drie bij

vier centimeter (gebruik halve centimeter ruitjespapier, zes bij acht vakjes dus) worden de ontwerpjes getekend.

Met ballpoint wordt het ontwerpje op het krijtje overgebracht. Met de punt van de spijker (of van het mes) wordt de voorstelling uitgehold. Met een speldepunt kunnen

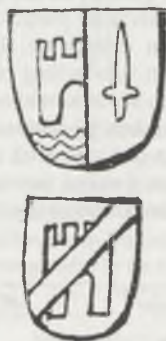
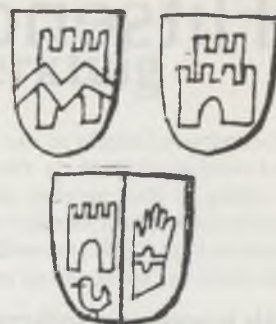
Rolzegel met afdruk (ongeveer 3000 v. Chr.)

Schilden en wapens

Deze tekst werd overgenomen uit de *Docentenhandleiding* bij *Achteraf Bekeken. Geschiedenis voor het Mavo* geschreven door de Vakbegeleidingsgroep Geschiedenis van het Mavo-project, p. 60-62.

De 'techniek' is afkomstig uit Paul Titley, *Maak zelf geschiedenis. De late Middeleeuwen*. Uitg. Bruna, Utrecht/Antwerpen 1978, p. 17.

De Germanen gebruikten in de oorlog kleine ronde schilden. Omdat mensen het altijd al leuk gevonden hebben dingen te versieren, werden ook deze schilden versierd. De ronde schilden waren niet erg praktisch: ze bedekten maar een klein deel van het lichaam.

De Noormannen ontwikkelden een langwerpig schild dat puntig toeliep. Hier kon men zich bijna helemaal achter verbergen. Ook de Noormannen versierden hun schilden. De versieringen waren willekeurig: men zette op het schild wat men leuk of mooi vond.

In de 11e eeuw gingen de ridders op kruistocht. Er werd veel gevochten en de wapens werden steeds beter en gevaarlijker. De ridders gingen zich steeds beter inpakken. Zij vochten op het laatst helemaal ingepakt in leer en ijzer. De schilden konden nu ook weer wat korter worden.

Het vervelende van een harnas was, dat men moeilijk kon zien wie er in zat. De soldaten konden hun aanvoerder nauwelijks herkennen. Je kon bijna niet meer zien wie vriend of vijand was. Als een ridder dapper vocht wist niemand dat omdat men niet wist wie het was. Hier moest iets aan gedaan worden.

Iedere ridder koos een symbool en liet dat op zijn schild zetten. Iedereen was nu weer herkenbaar.

Wat zette men op het wapen?

De voorstellingen op een wapen kunnen van alles zijn. Niets is onmogelijk. Als je er op gaat letten is er van alles in wapens terug te vinden. Stel je voor, ridder Karel woonde op een grote burcht. Door de mensen werd hij ridder Karel van de Burcht genoemd. Hij zette natuurlijk een burchtoren in zijn wapen. Zijn zoons waren ook ridder. Zij mochten natuurlijk niet hetzelfde wapen gebruiken. Zij waren wel trots op hun vader. Zij brachten daarom veranderingen aan. De dochter van ridder Karel mocht ook het familiewapen voeren. Toen zij trouwde zette zij het naast het wapen van haar man.

Een zoon van Karel was verliefd. Hij zette het wapen van zijn jonkvrouw in zijn eigen wapen (wat voerde hij in zijn schild). Ridder Karel nam het niet zo nauw met de huwelijksstrouw. Hij had een zoon bij een ander, een zogenaamde bastaard. Deze voerde ook het wapen van zijn vader, wel met een bastaard balk erdoor.

Aan het eind van zijn leven viel Karel in ongenade bij de koning. Zijn wapen werd omgedraaid.

Veranderingen aan het eind van de Middeleeuwen

Aan het einde van de middeleeuwen werden de gewone burgers in de steden steeds belangrijker. Langzamerhand kregen steden en kooplieden evenveel macht als edellieden. Deze burgers vonden het wel interessant om ook een wapen te hebben. Zoiets stond voornaam.

Wapens waren nu niet meer alleen een voorrecht van edellieden. Ook de burgers lieten in hun wapen iets zien van hun naam of beroep. Een rijke wolkoopman zette een schaap en een schaar in zijn wapen. Een molenaar een molen. De geleerde Lodewijk Hengst gebruikte een passer en een paard voor zijn wapen. Het werd een gewoonte dat steden, verenigingen (gilden), abten, de paus, bisschoppen, allemaal een eigen wapen hadden.

Heraldiek

Doordat er steeds meer wapens kwamen werd het ook nodig regels op te stellen. In de loop van de eeuwen werden deze regels steeds ingewikkelder. Wapenkunde werd een aparte wetenschap. Het moeilijke woord voor wapenkunde is heraldiek.

De belangrijkste regels waaraan ieder wapen moet voldoen zijn:

- 1 Ieder wapen moet op grote afstand zichtbaar zijn. Daarom mogen er niet te veel kleuren door elkaar gebruikt worden. Alleen de volgende kleuren zijn toegestaan: rood, blauw, zwart, groen, wit en geel.

kleio

nummer 3/87
pagina's 18 en 19

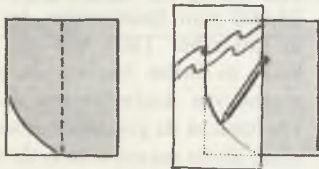
- 2 Wit en geel worden voor de achtergrond gebruikt.
- 3 De afbeelding moet zo groot mogelijk zijn.
- 4 Er mogen geen letters op staan.

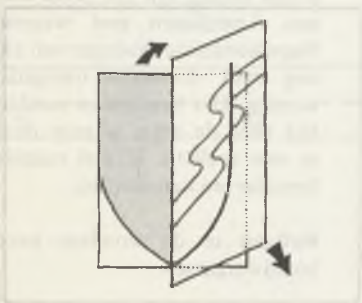
Hoe maken we het schild

Benodigdheden: stevig karton, overtrekpapier, lijm, potlood, liniaal, schaar, verf, penseel.

Knip van stevig karton rechthoek van 50 x 35 cm. Trek een lijn over het midden van boven naar beneden.

Teken op de ene helft van de rechthoek de helft van het schild. Leg er overtrekpapier op. Trek over met een zacht potlood.

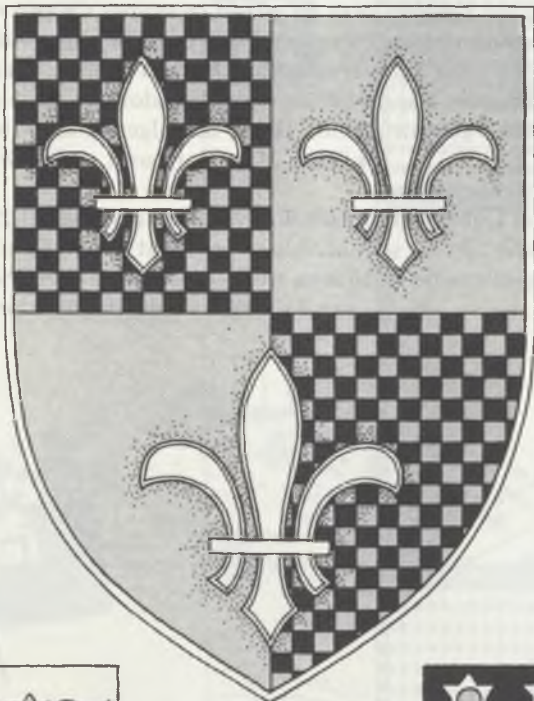

Leg overtrekpapier ondersteboven op andere helft van rechthoek. Teken over de lijn heen zodat hij op het karton verschijnt.

Knip het schild uit. Teken voorzichtig figuren op de voorkant.

Snijd reepje karton voor handgreep. Het moet zo lang zijn dat het om je arm past. Plak het achterop het schild.

Boardwargames: amusement en leermateriaal

F. van den Bergh

Je ziet ze wel eens staan in een boekhandel, grote dozen met een militair uiterlijk. Soldaten kruipen over de grond, granaten vliegen om hun oren en in de verte hangt dat mistige waas waarachter de beschouwer bulderende kanonnen kan vermoeden. Dat zijn ze dus: boardwargames.

Er zijn er bij over Napoleon, de Conquistadores... en je denkt, dat is misschien wel wat voor school. Ik zal de volgende keer nog eens goed kijken. Maar dat komt er dan weer niet van.

In dit artikel legt de auteur uit wat voor boardgames er zijn, welke te gebruiken zijn op school. Als er eens wat meer tijd is dan dat ene overgeschoten lesuurtje of tijdens werk- en themaweken kan het spelen van zo'n spel de deelnemers heel wat leren.

oorlog aan Frankrijk. Door de dreiging van Pruisische troepen uit het noord-oosten werd Napoleon gedwongen zijn garnizoenen aan de Kanaalkust in te zetten. Deze trokken oostwaarts. In de strijd tegen de andere gekroonde hoofden van Europa had Napoleon maar één bondgenoot: Spanje. Zodoende droeg hij aan de Spanjaarden de beveiliging van zijn Kanaalkust op. Maar het Spaanse leger beperkte zich echter tot het bezet houden van de voornaamste havens. In Duitsland ging alles verder gunstig voor Napoleon. Geen denderende overwinningen, maar wel een gestaag terugdringen van de coalitielegers.

Toen gebeurde het onverwachte. De schildwachten aan de Atlantische kust zagen plotseling een woud masten op zee verschijnen, dat zich ontpopte als een Britse invasievloot. Deze confronteerde de Franse keizer met een totaal onverwachte invasie in een onbewaakt Normandië. Bij gebrek aan aanwezige troepen werd er geen weerstand geboden (het dichtstbijzijnde garnizoen, 25.000 man Spanjaarden, lag in Brest) en in november 1805 viel een onverdedigd Parijs in Britse handen. In plaats van de maand van Austerlitz zou december 1805 voortaan in de geschiedenisboeken vermeld staan als de maand waarin de omhooggevalen revolutiegeneraal naar Elba verdween...

Revisionistische geschiedschrijving? Nachtmerrrie van een geschiedenisleraar na een avond zwaar tafelen? Geen van beide. Het is een verslag van een potje War and Peace, een Amerikaans spel waarmee de hele Napoleontische Oorlogen van 1805 tot 1815 nog eens dunnetjes overgedaan kunnen worden. Het beschreven incident is illustratief voor de wijze waarop de geschiedenis in een spelletje in een namiddag grondig herschreven kan worden.

Welkom in de wondere wereld van de boardwargames.

Wargames: wat zijn dat?

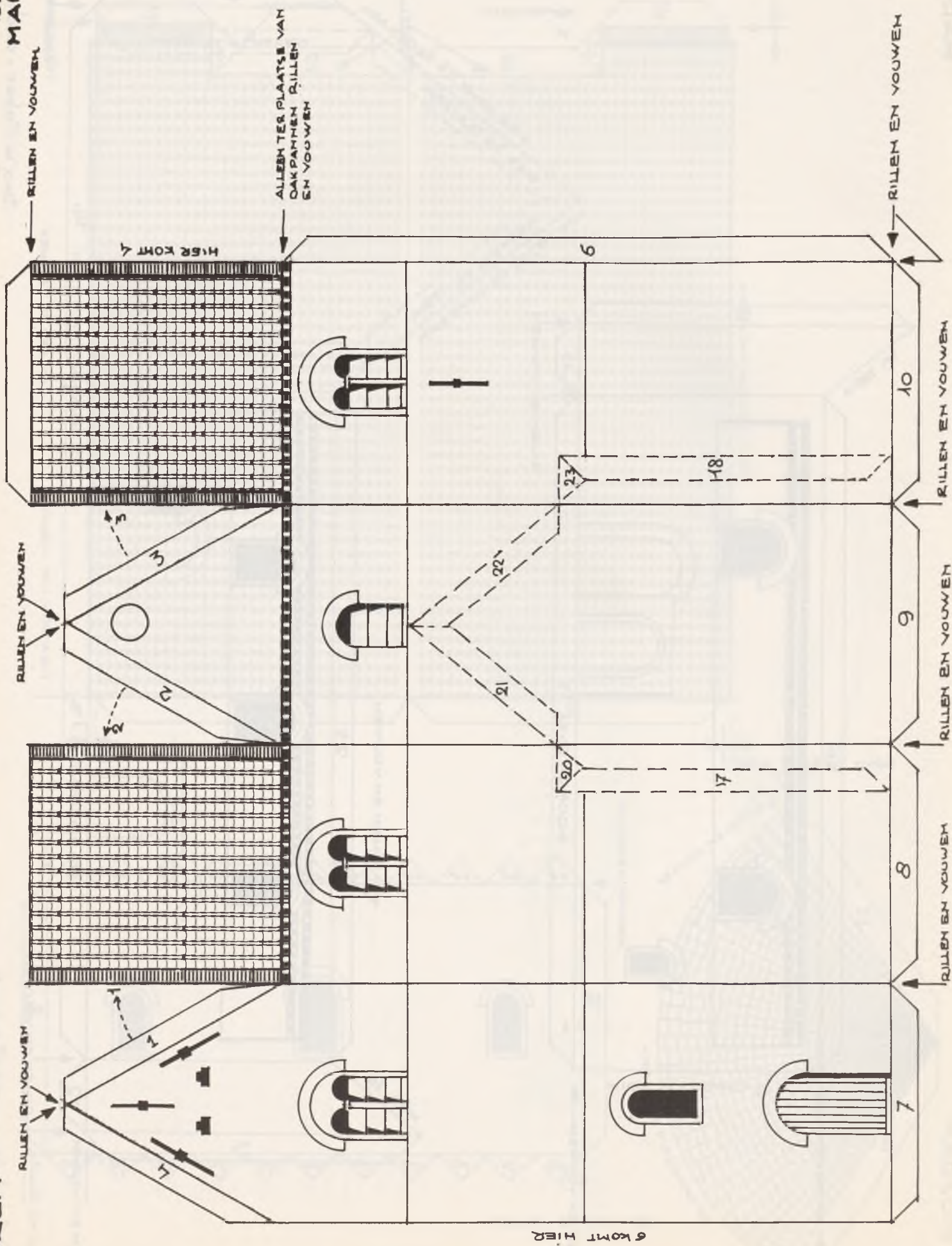
Het zijn spelletjes waarmee men conflicten uit heden en verleden kan nabootsen, en waarin de spelers de rol van leidinggevende commandanten vervullen. Dit is te doen op drie manieren: men kan ze spelen met hele legers van mooi beschilderde tinnen figuren, men kan ze spelen op een computer en men kan ze spelen op een speelbord met kartonnen fiches. In dit artikel zal op de laatste manier van spelen ingegaan worden. We hebben bijna allemaal wel eens een potje schaak, Risk of Stratego gespeeld, en boardwargames (of conflictsimulaties, zoals ze ook wel genoemd worden) zijn niet meer dan een gecompliceerdere versie daarvan, die de bedoeling hebben een bepaalde historische werkelijkheid na te bootsen.

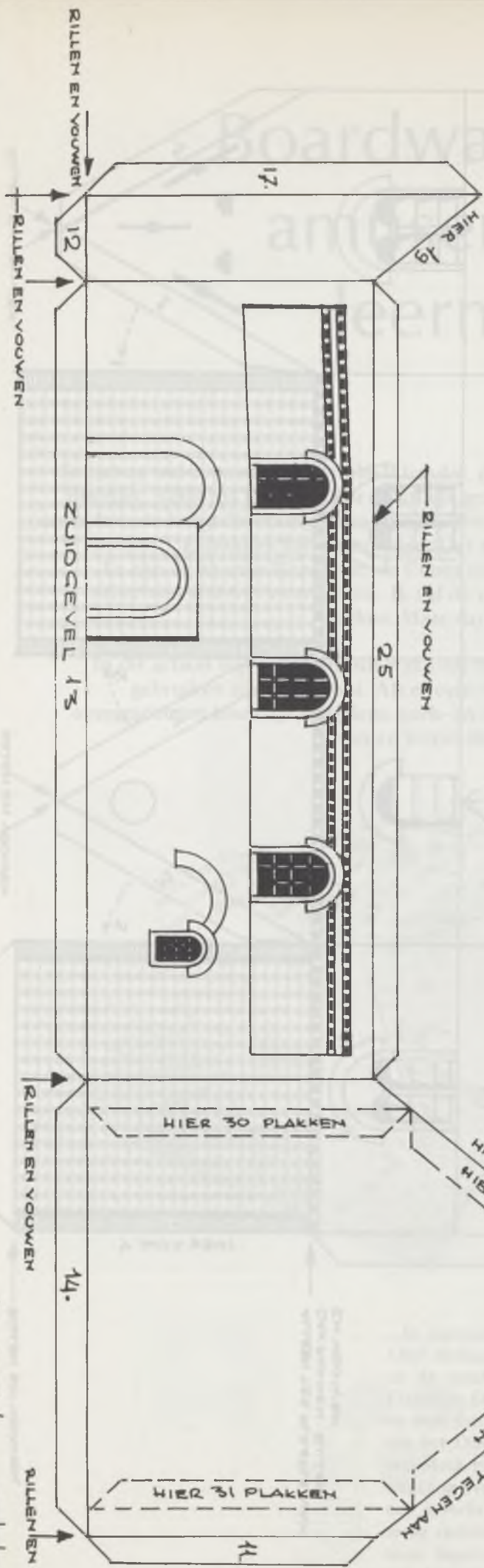
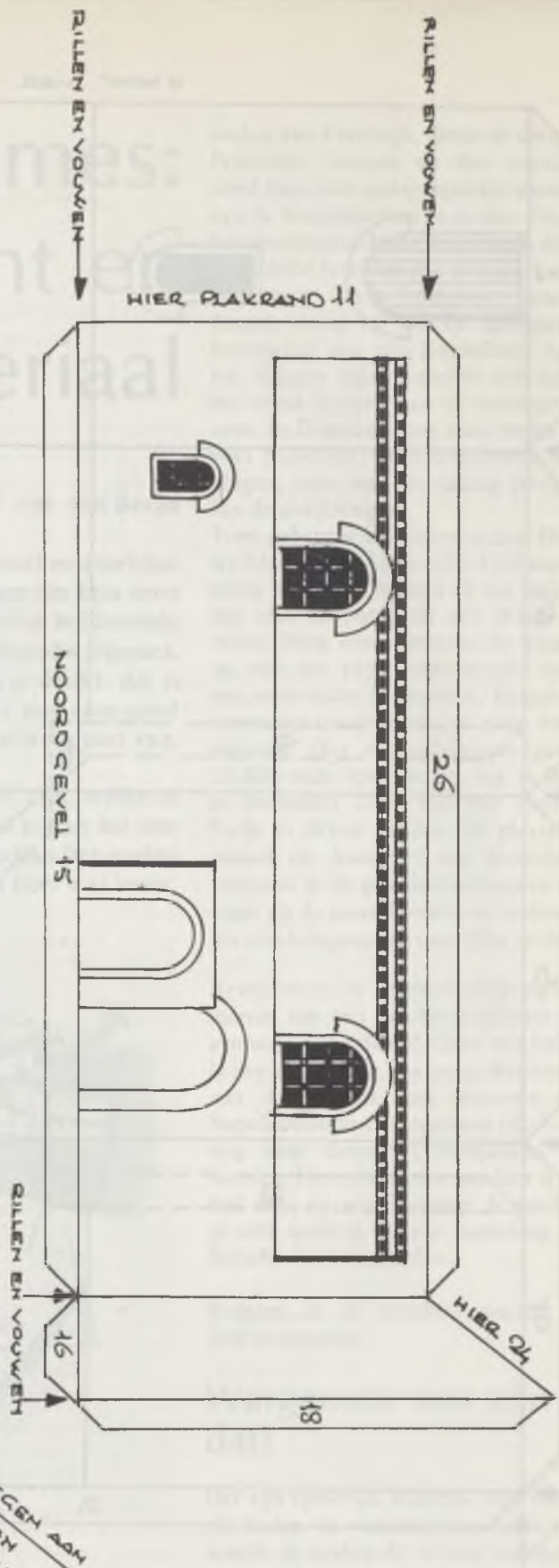

...In september van het jaar onzes heren 1805 verklaarden de keizer van Oostenrijk en de tsaar van Rusland de oorlog aan Frankrijk. De Franse keizer had dit verwacht en trok dan ook met zijn leger Duitsland in om het Oostenrijkse leger dat onder generaal Mack bij Ulm lag, te verslaan. Zijn omsingeling van Mack mislukte echter, en na een gevecht trok Mack met zijn mannen terug richting München. Met deze gebeurtenis begonnen de dingen voor Napoleon mis te gaan. In oktober 1805 verklaarde koning Frederik Willem III van Pruisen de

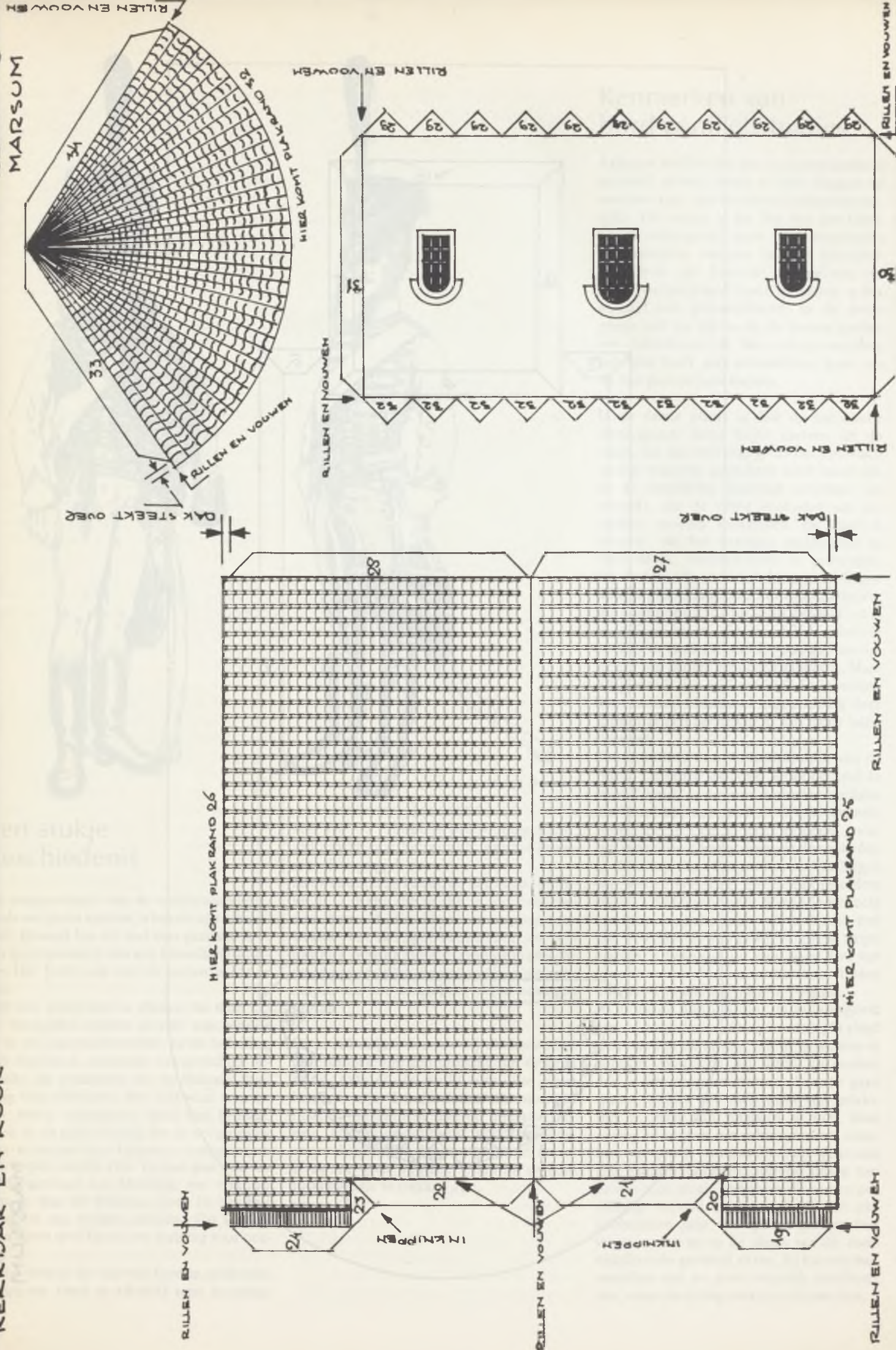
kleio

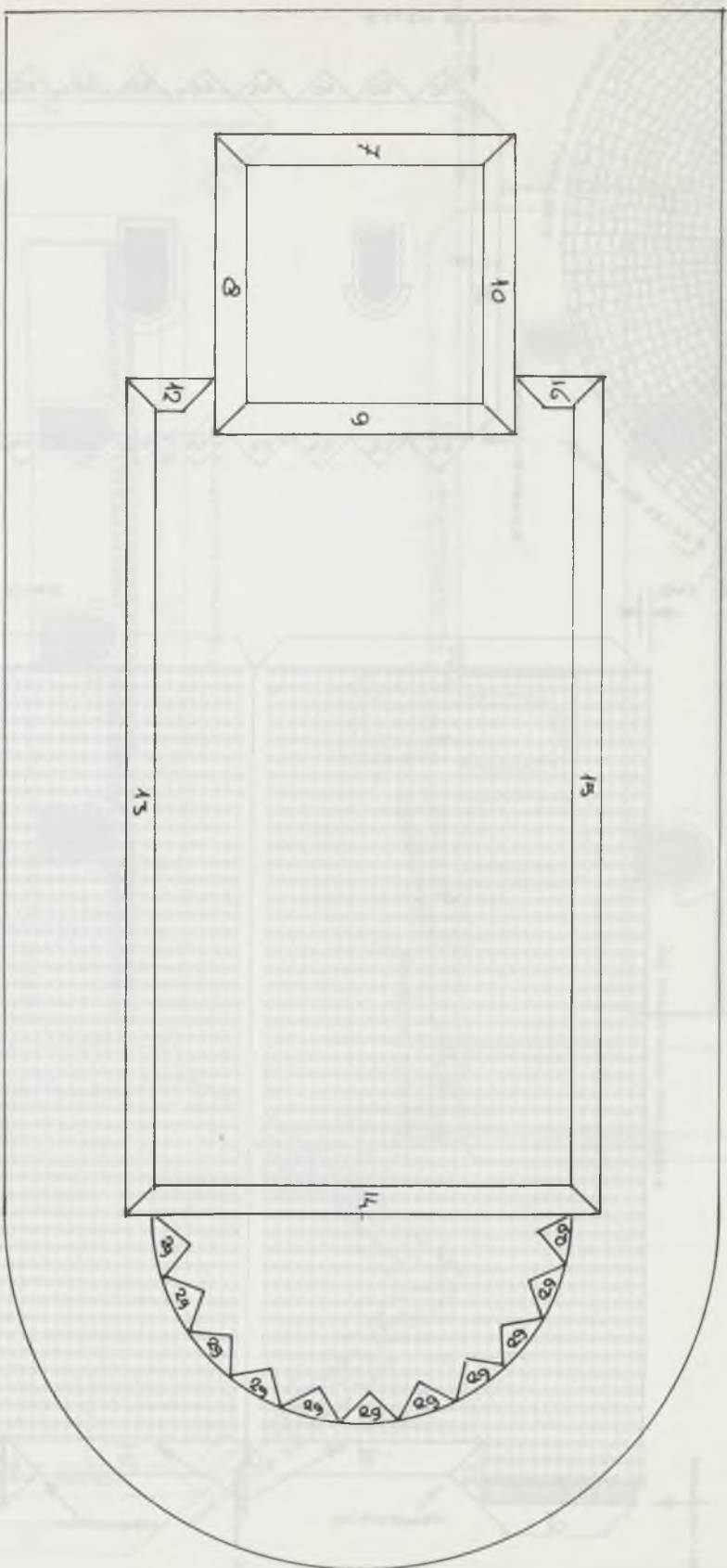
nummer 3/87
pagina's 20 en 21

HIER KOMT 27 TEGEN AAN
HIER 33 PLAKKEN
HIER 34 PLAKKEN
HIER KOMT 28 TEGEN AAN

Een stukje geschiedenis

De oergrootvader van de conflictsimulatie, zoals we die nu kennen, is het aloude schaakspel. Hoewel het als spel zeer geslaagd is, is het geen simulatie van een historische situatie. Het heeft ook niet de pretentie dat te zijn.

Om een leermiddel te maken dat meer op de werkelijke situatie gericht was werden er in de negentiende eeuw, na de nederlaag van Napoleon, simulaties van gevechten gebruikt als onderdeel van de militaire training voor officieren. Het land waar men dit het meest consequent deed was Pruisen, waar in de jaren twintig van de vorige eeuw een luitenant von Reisswitz een gedetailleerd spel maakte (het verhaal gaat, dat de oude generaal von Muffling, een veteraan van de slag bij Waterloo, toen hij het spel gespeeld zag worden, uitriep: 'Dit is helemaal geen spel! Het is een training voor oorlog!').

Toen men in de rest van Europa na de oorlogen van 1866 en 1870/71 naar de oorza-

ken van de Pruisische overwinning zocht, viel daarbij ook het gebruik van het Pruisische 'Kriegsspiel' op.

Het was een Engelsman, de beroemde schrijver H.G. Wells, die in zijn in 1913 verschenen boek 'Little Wars' de amusementswaarde van het spel benadrukte, en zich daarmee bewust afzette tegen de Pruisische manier om conflictsimulaties alleen als oefeningen op het droge voor echte oorlogen te zien.

De boardwargames zoals wij die heden ten dage kennen zijn een produkt van de jaren zestig, toen er een markt voor deze zaken bleek te zijn. De simulaties zijn meer gericht op amusement dan op militaire training, hoewel er natuurlijk altijd uitzonderingen bestaan en dat niet betekent dat er af en toe geen militaire lessen uit de conflictsimulatie te trekken zijn.

Kenmerken van bord-conflictsituaties

Afgezien van het feit dat er op een spelbord gespeeld wordt, vallen er drie dingen op wanneer men een bordconflictsimulatie bekijkt. Het eerste is dat het spel een historische achtergrond heeft. Het pretendeert een simulatie van een bepaald historisch conflict te zijn. Doordat het spel een verleden werkelijkheid moet simuleren is het meestal wat gecompliceerd. In de derde plaats valt op dat er bij de meeste spellen een dobbelsteen zit. Met andere woorden, het spel heeft een geluksfactor. Laat ons de drie punten eens nagaan.

In de eerste plaats is daar de historische achtergrond. Deze blijkt meteen uit de kaart, die een afbeelding van het historisch terrein waarover gevochten werd moet zijn en de speelfiches (meestal 'counters' genoemd), die de echte eenheden uit het conflict moeten voorstellen. De kaart is meestal, om het bewegen makkelijker te controleren, onderverdeeld in zeshoeken. De fiches zijn meestal kleine, vierkante stukjes plat karton bedrukt met symbolen, die aanduiden wat voor soort eenheid het is en cijferwaarden, die meestal de relatieve sterkte en snelheid van die eenheid ten opzichte van andere eenheden aangeven. Maar dit verschilt van spel tot spel. In tegenstelling tot het schaakspel mag men bij deze spellen al zijn eenheden in een beurt laten bewegen.

Ten tweede is daar de complexiteit van de regels. De reden daarvoor is dat het spel de indruk moet geven een accurate simulatie van een historisch conflict te zijn. De eenheden die zich op de kaart bewegen, moeten hetzelfde kunnen doen als de eenheden in de echte slag. Om precies vast te leggen wat wel en niet mag, zijn er vaak meerdere pagina's met regels nodig. Want bijvoorbeeld een Macedonische falanx die zich even snel kan bewegen als een groep Perzische strijd-wagens is helemaal uit den boze. Om van kanonnen die dwars door een heuvel heen kunnen schieten nog maar te zwijgen.

In de derde plaats is daar de aanwezigheid van de dobbelsteen. Deze wordt bijna altijd gebruikt om de uitslag van de gevechten te bepalen. Misschien dat lezers nu denken dat ze net zo goed Yahtzee kunnen gaan spelen, omdat het toch maar een geluksspel is, maar dan vergissen zij zich. Daar oorlog bij uitstek het gebied van het onzekere is, en de commanderende generaals niet kunnen beslissen over de afloop van de vele individuele gevechten die samen een veldslag vormen, is het gebruik van een dobbelsteen juist. De spelers moeten niet vergeten, dat zij op de plaats van die commanderende generaal zitten. Zij kunnen hun aanvallen wel zo goed mogelijk voorbereiden, maar de uitslag ervan is niet aan hen.

Soorten bord-conflictsituaties

Er zijn verschillende manieren om de spellen die er bestaan in te delen. Men kan het doen naar periode (bijvoorbeeld Napoleonisch, Eerste Wereldoorlog, Tweede Wereldoorlog), men kan het doen volgens complexiteit van de spelregels. De indeling, die mij met het oog op dit artikel het meest nuttig lijkt, is die op grootte van het onderwerp. Met andere woorden, wat simuleert het spel: een gevecht van man tegen man op een kaartje, dat een gebied van een paar honderd meter in het vierkant moet voorstellen; of een gevecht van landen en beschavingen met elkaar, dat op een kaart van een heel continent of van de hele wereld uitgevochten moet worden? Of hangt het onderwerp hier ergens tussen in?

De indeling begint klein, bij het zogenaamde tactische spel. Hier zijn kleinschalige gevechten het onderwerp; man tegen man, vliegtuig tegen vliegtuig, schip tegen schip. Dit soort spellen zijn vaak ontzettend gecompliceerd en gedetailleerd om de verschillen tussen de mannen van de verschillende legers en de wapens waarmee gevoch-

ten werd, te laten uitkomen. Een paar namen van dergelijke spellen, die nog in de handel zijn: *Squad Leader*, *Air Force* en *Wooden Ships & Iron Men* van de Amerikaanse The Avalon Hill Game Company (TAHGC). Vanwege hun complexiteit zijn ze echter niet aan te raden voor onervaren spelers.

Dan volgen de zogenaamde operationele spellen. Deze spellen hebben, zoals de naam al zegt, meestal een bepaalde militaire operatie tot onderwerp. Voorbeelden daarvan zijn spellen, die over de slag bij Waterloo of over operatie Market Garden gaan. De eenheden in dit soort spellen zijn meestal bataljons, brigades of divisies. Voorbeelden van deze zijn *Battle of the Bulge*, *Panzerkrieg*, en *Red Star/White Eagle*, de eerste twee van TAHGC, de laatste van de Games Designers Workshop (GDW).

Tenslotte zijn er de strategische en 'Grand Strategic' spellen. Dit zijn spellen waarmee complete veldtochten en oorlogen gesimuleerd kunnen worden. Op dit niveau speelt men vaak met complete legers en vloten, en krijgen de spelers ook meer te maken met economische en sociale factoren, die in de eerder beschreven simulaties van veel minder belang waren. Voorbeelden van deze laatste zijn: het in het begin van dit artikel genoemde *War & Peace*, *Civilisation*, *Hitler's War* en *Conquistador*, weer alle vier van TAHGC.

In de rest van dit artikel zal de nadruk komen te liggen op de spellen van deze laatste categorie. Dit wil niet zeggen dat de spellen van de twee eerder genoemde categorieën niet interessant zijn, geenszins. Maar ze zijn minder toepasbaar als hulp bij het geschiedenisonderwijs: in de eerste plaats omdat het merendeel van de spellen bedoeld is om door twee man gespeeld te worden, zodat, als er twee spelen, er ook nog iets met de rest van de klas gedaan moet worden. In de tweede plaats is het detailistische karakter van deze spellen voor niet-geïnteresseerde leken moeilijk te verwerken. Het zal veel leerlingen bijvoorbeeld koud laten of een Spitfire I uit 1940 een beter vliegtuig is dan een Bf 109-E, en ook het juiste toepassen van maritieme tactiek uit de glorie dagen der zeilvaart zal wellicht niet iedereen kunnen boeien.

Toepasbaarheid in het onderwijs

Kunnen spellen van de derde categorie gebruikt worden als leermiddel? Leren ze iets over de historische weerkelijkheid? Laat mij proberen deze vragen in omgekeerde volgorde te beantwoorden.

De beantwoording van de vraag of spellen je iets kunnen leren over de historische weerkelijkheid hangt voor een groot deel van

kleio

nummer 3/87
pagina's 22 en 23

de maker van het spel en de eigen inventiviteit van de speler af. Sommige spellen leren inderdaad een en ander, andere leren verkeerde lessen. Een goed voorbeeld van een spel waarbij een speler wel wat leert is het eerder genoemde *War & Peace*. Een onderdeel van de speelbeurt hier is de zogenaamde 'attrition phase', waarbij de speler, die zijn troepen in een hokje samengebracht

heeft, met de dobbelsteen moet gooien om te zien hoeveel van die mannen hij door ziekten, desertie, etc. verliest. Hoe meer man in een hokje, des te groter is de slijtage. Dus is het niet meer dan logisch om de troepen, wanneer er niet gevochten wordt, over meerdere hokjes te verdelen. Daar echter kleine groepen een makkelijke prooi voor de tegenstander kunnen zijn,

moeten de troepen wel in elkaars directe nabijheid, dus bijvoorbeeld in het naastliggende hokje, blijven, zodat ze elkaar, in geval van nood, te hulp kunnen snellen. Als een speler dit doet, past hij in feite Napoleons eigen systeem van 'le bataillon carré' toe en om precies dezelfde reden als Napoleon het deed. Het spelsysteem dwingt je niet tot gebruik van deze histo-

Hoe maken we de helm

Benodigdheden: kom, krant, karton, plasticine, behangplaksel, lijm, schaar, pennemes, potlood, verf, penseel.

Zoek een kom die op je hoofd past. De volgende maten zijn voor een helm die je maakt met een kom die een doorsnede heeft van 18½ cm.

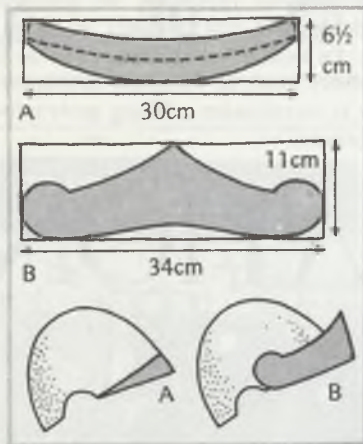

Maak de platte bodem van de kom aan de buitenkant bol met plasticine. Scheur een krant in repen. Maak er een paar nat en bedek de buitenkant van de kom met 2 lagen nat krantenpapier. Plak er met behangplaksel nog 8 lagen krantenpapier op. Laat ze drogen en haal daarna de papieren helm van de kom.

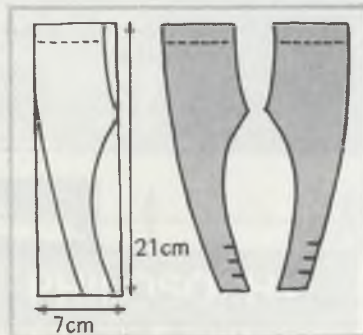

Knip boven de oren een stukje van de helm weg.

Knip van karton model A. Plak dit boven de stippellijn aan de voorkant in de helm.

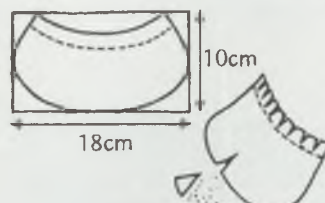
Knip van karton model B. Plak de ronde uiteinden aan de helm. Knip 2 kartonnen kaakbeschermers.

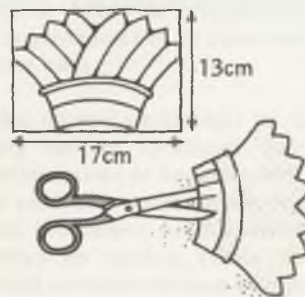
Maak aan de smalle eindjes van de banden 3 gleufjes tot halverwege. Let erop dat ze bij de ene aan de bovenkant en bij de andere aan de onderkant komen.

Plak de brede eindjes van de kaakbeschermers in de helm. De band kan nu onder de kin gesloten worden.

Knip een kartonnen nekbeschermer. Knip gleufjes in de bovenste rand en 1 gleuf in de onderste. Buig de onderste rand naar boven open. Hierdoor gaat het gleufje openstaan, dus plak er een kartonnen driehoekje achter. Plak de lipjes van de bovenrand in de achterkant van de helm.

Knip een kartonnen vederbos. Knip de onderste rand in. Snijd een gleuf in de bovenkant van de helm en steek de vederbos erdoor. Vouw de lipjes in de helm afwisselend naar links en rechts en plak ze vast. Verf de helm.

rische oplossing, maar leidt je er wel naar toe, en mijn respect voor de maker ervan nam dan ook toe toen ik dit merkte.

Wargames bieden ook op een andere manier inzicht. Vaak zegt men, gewapend met de kennis van het geschiedenisboek: 'Hier heeft die veldheer een beslissende fout gemaakt.' Of: 'Hoe kon hij zo stom zijn?' Maar als men dan ineens dezelfde situatie in een spel voor zich ziet blijkt ineens, dat de beslissing van die veldheer helemaal nog niet zo stom geweest hoeft te zijn, omdat hij rekening moest houden met andere factoren, waar de latere criticus geen weet van heeft, en die deze dan ineens onder ogen moet zien. Ook op deze manier kunnen wargames inzicht verschaffen, en kunnen ze uitstekend gebruikt worden om R.G. Collingwoods idee, dat de geschiedenis 'rethinking of past thoughts' is, toe te passen. En kennis van de fouten van de echte veldheer hoeft de wargamer er immers niet van te weerhouden zelf nog grotere fouten te begaan.

In de eerste plaats zijn daar de regels. Al eerder is vermeld dat zij vaak complex zijn. Gelukkig staat vaak op de doos van het spel aangegeven of een spel complex is of niet, maar zelfs bij de minder complexe spellen zal waarschijnlijk een beetje stroomlijnen van de regels nodig zijn. In de tweede plaats zijn de regels bijna altijd in het Engels, dus die zullen, indien nodig vertaald moeten worden. In de derde plaats zijn daar de kosten. Omdat deze spellen meestal uit de VS geïmporteerd moeten worden, zijn ze vaak behoorlijk prijzig: voor een normaal spel van TAHGC moet al gauw f 80,- of meer neergelegd worden. Eventueel kan men proberen op veilingen en conventies van de Dutch Conflict Simulation Association (DUCOSIM), een goedkoper exemplaar te vinden of een advertentie in het clubblad CONFLICTGAZET plaatsen, maar het blijft een kwestie van geluk (adressen op het eind van het artikel).

Voorbeelden van spellen

Om duidelijk te maken hoe bord-conflict-simulaties kunnen werken neem ik als voorbeelden de al eerder genoemde spellen *Civilisation* en *Conquistador* van TAHGC.

In *Civilisation* wordt de klassieke oudheid van 8000 tot 250 voor Christus gesimuleerd. Het spel is gemaakt voor zes (of minder) spelers, die elk de rol van de 'geest' van een volk spelen. De kaart toont het oostelijke gedeelte van het Middellandse Zeegebied, en is verdeeld in land-, kust- en zeegebieden. De landgebieden hebben elk een cijfer van 1 tot 5, dat het aantal bevolkingsfiches aangeeft, dat dit gebied kan ondersteunen. Iedere speler krijgt 55 bevolkingsfiches, vier schepenfiches en negen stadsfiches. Het doel van het spel is om zo snel mogelijk je beschaving op een zo hoog mogelijk niveau te brengen.

Er zijn negen volken (Afrikanen, Italianen, Illyriërs, Thraciërs, Kretenzers, Aziaten, Assyriërs, Babyloniërs en Egyptenaren) en hun 'voortgang' wordt gemeten op de 'Archaeological Succession Table'. Op die tabel is voor elk volk een onderverdeling in vijf civilisatieperiodes aangebracht. Normaliter beweegt een volk zich een hokje per beurt op de tabel voort, maar om aan een nieuw tijdvak te kunnen beginnen moet een cultuur bepaalde vaardigheden hebben. Heeft men die niet, dan mag men de nieuwe periode niet binnentreden. Die vaardigheden worden gevormd door de zogenaamde 'civilisation cards', welke in vier klassen uiteen vallen. Er zijn handvaardigheden, zoals bijvoorbeeld pottenbakken of metaalbewerken; wetenschappen, zoals bijvoorbeeld astronomie; schone kunsten (theater) en tenslotte 'civics', zoals filosofie, democratie en de invoering van wetten. Deze

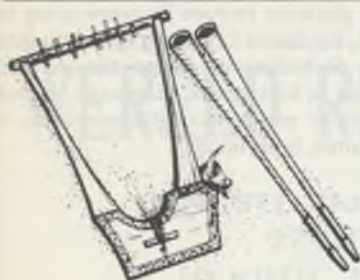

Kunnen bord-conflictsimulaties in de klas als leermiddel gebruikt worden? Ik ben van mening dat dit zeer goed kan. De leraar zal zich dan wel moeten beperken tot spellen met meerdere spelers en de regels eventueel wat moeten versimpelen, maar het kan. Als men bijvoorbeeld de rol van iedere speler in het spel *Civilisation* niet door één, maar door een team van leerlingen laat spelen, die onderling taken verdelen (een houdt zich bijvoorbeeld alleen maar bezig met de financiën van een volk) kan een hele klas meerdere lessen met een spel bezig zijn. En ze leren en passeren ook nog een en ander over de oudheid van het oude Egypte tot aan het ontstaan van de Romeinse macht. Er zijn echter wel een aantal problemen, die een leraar op zal moeten ruimen voordat de klas zich aan een spel kan wagen.

kleio

nummer 3/87
pagina's 24 en 25

MUSIC

Counts 30 towards
PHILOSOPHY

5

60

MYSTICISM

5

30

20

METALWORKING

Gives an advantage
in battle

10

80

ENGINEERING

Strengthens city defenses
and reduces the effects
of FLOOD

10

140

20

MEDICINE

Reduces the effects of
EPIDEMIC

140

20

PHILOSOPHY

Reduces the effects of
ICONOCLASM & HERESY
and modifies
CIVIL WAR

240

kaarten kunnen door de spelers gekocht worden met goud, dat verkregen wordt door het heffen van belastingen op steden en het drijven van handel met medespelers. Er is handel mogelijk in allerlei goederen, van huiden, oker en brons tot aan goud. De handelswaar staat ook afgedrukt op de kaartjes, en elke speler mag evenveel kaartjes bezitten als hij steden heeft.

Hoe krijgt men steden? Door van een bevolking, die met iedere beurt groeit, vijf fiches in een hokje onder te brengen kan men een stad bouwen. Tussen die handelskaarten in zitten echter een aantal lelijke verrassingen, zoals aardbevingen, hongersnood, burgeroorlog, overstromingen en epidemieën, burgerlijke wanorde, ketterij en piraterij. De eerste vier genoemden zijn bestemd voor de ongelukkige die ze trekt, de laatste mag een speler doorgeven aan een andere speler, zoals ongeveer bij Zwarte Piet. Zelf lijdt hij dan geen verlies.

In dit spel worden conflicten zonder dobbelsteen uitgevochten. Als meer dan een speler bevolkingsfiches in zijn gebied heeft, moeten die spelers hun fiches één voor één verwijderen, te beginnen met de speler met het geringste aantal fiches. Dit gaat net zo lang door tot het totaal aantal fiches overeenkomt met het aantal dat het bevochten gebied kan ondersteunen. Meer dan één speler kan dus zijn eenheden in een gebied hebben.

Conquistador

Dit spel heeft het tijdperk van de ontdekkingsreizen, 1495–1600, tot onderwerp. De kaart toont het hele gebied van Noord- en Zuid-Amerika met daarnaast alle verschillende tabellen, die in het spel gebruikt worden. Het spel is gemaakt voor vier spelers (Engeland, Frankrijk, Portugal en Spanje). Wat dit spel zijn unieke karakter geeft is de gedegen economische achtergrond. Het hele spel draait om geld, dat voor alles nodig is. Alleen de ontdekkingsreizigers, de conquistadores en de missionarissen werken voor niets.

Hoe dit spel werkt blijkt uit de samenstelling van een speelbeurt. Eerst doen alle spelers samen de Royal Council Phase. Hierin gooit elke speler eerst voor de opbrengst van belastingen, beschikbaarheid van kolonisten en 'random events', zoals bijvoorbeeld een dure oorlog in Europa, of een uitbraak van de pest in de koloniën. Dan gaan de spelers bepalen in welke volgorde de volgende fases gespeeld worden. Vervolgens gaat men zijn expeditie plannen, de mensen en materialen ervoor aanschaffen en de kosten van zijn expeditie betalen.

In de bepaalde volgorde volgen dan de Initial Naval Phase, waarin de spelers van Europa naar de Nieuwe Wereld zeilen, in de ge-

bieden van de Nieuwe Wereld zelf mogen rondzeilen en expedities en kolonisten aan land zetten, en tenslotte controleren hoeveel er onderweg aan scheurbuik etc. zijn overleden.

In de daaropvolgende Land Phase gaan de spelers eerst kijken of ze in zo aangeduide hokjes goudmijnen kunnen vinden, danwel de schatten van 'treasure cities' (Tenochtitlan, Cuzco, etc.) plunderen.

Vervolgens komt de Land Movement and Combat segment, waarin over het land bewogen en eventueel onderling gevochten wordt. Dan mag de speler proberen de oorspronkelijke bewoners van het gebied uit te roeien als hij daar soldaten heeft. Lukt dat niet, dan is er een kans dat deze door dergelijk a-sociaal gedrag in opstand komen.

Tenslotte controleert de speler hoeveel van zijn kolonisten en soldaten in de Nieuwe Wereld het loodje leggen door tropische ziekten en wordt het gewonnen goud op schepen geladen voor verzending naar Europa. De beurt eindigt met een Final Naval Phase. Hierin mag de speler zijn verworven goud terugzenden naar Europa, na gecontroleerd te hebben of het daar wel aankomt en niet onderweg in een storm is gezonken. Dan krijgt de speler punten voor de door hem in deze beurt gedane ontdekkingen en tenslotte moet hij het geld op tafel leggen om zijn kolonisten, soldaten en schepen te onderhouden. Dan is de volgende beurt van de speler aan de beurt.

Have fun, boys!

Naast alle besproken historische en didactische aspecten van het spelen van bordconflictsimulaties, is er, last but not least, het amusement. Het is inderdaad mogelijk om op een namiddag de geschiedenis radikaal te herschrijven, en het komt maar al te vaak voor dat de slag bij Waterloo in een denderende Napoleontische overwinning eindigt. Voor personen met een rijke fantasie komt daar bovendien nog het aspect bij van het jezelf in de historische situatie verplaatsen. 'Kan ik de beroemde woestijnvos, Erwin Rommel, in de woestijn de baas? Durf ik mijn vliegwaardigheid te meten met die van Manfred von Richthofen?' Dit, en kennis van de historische achtergrond en de geschiedenis van de deelnemende eenheden, kunnen een spel echt tot leven laten komen. Dan wordt zo'n fiche meer dan een stukje karton. Het wordt het vlaggeschip van Nelson in de slag bij Trafalger, of het wordt de beroemde 2nd Armoured Division, de 'Hell on Wheels' van George Patton persoonlijk.

Daarnaast is er de voortdurende spanning tussen jou en je tegenspeler. Wat is hij van plan? Is mijn plan goed, of gaat het fout? De ellende, die je als speler voelt, wanneer je je plan als los zand door je vingers voelt

glijpen en je de greep op de situatie verliest, is een gevoel dat de echte generaal ook gehad zal hebben. Aan de andere kant staat het prachtige gevoel als het goed gaat en jouw glorieuze troepen de overwinning behalen. En daarna kan je nog eens analyseren waar de beslissende fouten zijn gemaakt. Ziedaar in kort bestek de redenen, waarom ik mij zo met bordconflictsimulaties, of wargames, bezig houd.

GEBRUIKTE LITERATUUR EN ADRESSEN

Bij het schrijven van dit artikel heb ik vooral gebruik gemaakt van twee werken van Nicholas Palmer *The Comprehensive Guide to Board Wargaming*, New York, 1977 en *The Best of Board Wargaming*, London, 1980. Verder heb ik gebruik gemaakt van verschillende afleveringen van de vaste column voor boardwargamers die C. Vasey elke maand in de *Military Modelling* schrijft. Dit blad is in verschillende tijdschriftenkiosken te koop.

Andere tijdschriften, waarin informatie te vinden is over boardwargames zijn de bladen *Strategy & Tactics* van TSR, *The Wargamer* van 3W (World Wide Wargames) en *The Avalon Hill General* van TAHGC. De eerste twee zijn bladen met een spel. Je koopt dus een tijdschrift, waar, naast allerlei andere informatie een compleet spel inzit. Het laatste blad is een zogenaamd 'in-house magazine', dat wil zeggen dat er alleen maar artikelen instaan over TAHGC spelen. Vaak worden daar ook errata, speltactieken en voorbeelden van hoe een spel gespeeld moet worden, in afgedrukt. Boardwargames en deze tijdschriften zijn op dit moment te koop op een aantal adressen onder andere de boekhandel Broese Kemink, Stadhuisbrug 5, 3511 KP Utrecht, 030-313804. In 's-Gravenhage kunnen ze aangeschaft worden bij de Boutique de la Grande Armée, Willem de Zwijgerlaan 120, 2582 EV Den Haag, tel. 070-541039.

Op het moment dat dit geschreven wordt is het Amsterdamse bedrijf Compendium bezig boardwargames aan verschillende boekhandels in Nederland te verkopen. Om precies te weten te komen welke boekhandels dat zijn zou men contact op moeten nemen met Kim Leece/Compendium, Gaaspstraat 37, 1079 VC Amsterdam, 020-462180.

Als laatste het adres van de contactpersoon van DUCOSIM, die geïnteresseerden graag aan verdere informatie zal helpen: Mark van Hattem, M. Maerlinckweg 24, 3731 CJ De Bilt, 030-762258.

kleio

Ideetje misschien...?

WERELD RECORD POGING

LANGSTE TIJDLINT TER WERELD

27 JANUARI 1987

1A KATH. PABO EINDHOVEN

Knutselen aan een (tijd)lint

Op 27 januari 1987 ondernam klas 1a van de katholieke PABO 'Hemelrijken' een poging om in het Guinness Book of Records te komen. De klas werd daarbij geassisteerd door hun medestudenten en door leerlingen van verschillende basisscholen.

Waarover ging die poging?

Nu eens niet 100 uur op een toilet in de wei zitten of 85 uur op het dak van een pizzeria. Niet 750 handen schudden in 13 min. 45 sec. of klaverjassen tot je er bij neervalt... of een hele zooi dominostenen om kegelen.

Nee, deze poging is absoluut uniek. Gewoon 'lintje leggen'.

Het begon in mijn geschiedenisles. We waren bezig met een voor historici niet ongebruikelijke activiteit: periodiseren. Voor de basisschool betekent dit een tijdbalk maken. Om het ons zelf gemakkelijk te maken hebben we maar een paar tijdbalken de klas in gehaald die bij bestaande methoden horen.

Periodiseren, legde ik mijn studenten uit, kan op twee manieren gebeuren. Op de meer traditionele toer: prehistorie, oudheid,

Hiermee kan de ellende beginnen; je eigen geschiedenis en de geschiedenis van jouw familie. Eén jaar één centimeter.

middeleeuwen, nieuwe geschiedenis, nieuwste geschiedenis en eigentijdse geschiedenis. We hadden wat tijdbalken als voorbeeld daarvan.

Het kan ook op een meer eigentijdse wijze, gebaseerd op de inzichten van de Franse Annales-historici. Wim Blockmans en Harry Jansen hebben daarover in ons blad wel eens gepubliceerd. Voor de basisschool mag je die samenlevingstypen, want die zijn het uitgangspunt, terugbrengen tot drie fundamenteel van elkaar verschillende: het nomadische, het agrarische en het industriële type. De tijdbalk die deze opvatting weerspiegelde maakte zich wel erg makkelijk van het probleem van de nomadische samenleving af: 200 v.Chr. met een pijl in teruggaande richting en de suggestie 'zoek de rest zelf maar uit'.

GROOT GUINNESS RECORD BOEK

Oorkonde

De Guinness redactie voor Nederland en België, een afdeling van uitgeverij Kosmos te Utrecht, verklaart hierbij dat

Jan Engelen

docent Kath. PABO Hemelrijken

recordhouder is in de categorie

langste tijdlint

gevestigd te

Utrecht, 27 jan 1987

Jacques Meyman
Uitgever

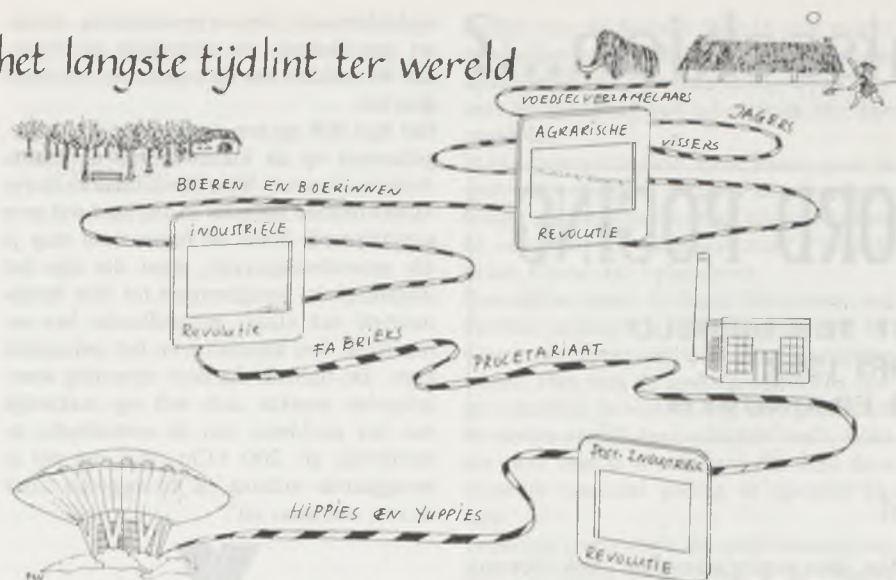
Het gaf allemaal niet zoveel voldoening en om een lang verhaal kort te maken: we besloten het inderdaad zelf uit te gaan zoeken. Dit leidde tot 'het langste tijdlint ter wereld', 21.097 m en 50 cm. door Eindhoven en omgeving met 'langs de lijn' vele historische situaties, voor ieder jaar een centimeter.

Wat de studenten en de leerlingen van de basisschool samen gedaan hebben is een geweldige prestatie. Ga maar na. De tentamens liepen gewoon door tot en met vrijdag 23 januari. Pas op zondagmiddag konden aan vertegenwoordigers uit de verschillende klassen de meest noodzakelijke instructies worden gegeven:

De tijdlijn moest een structurele zijn:

1. Van het prehistorisch huis tot Loon bij Waalre (7e eeuwse akkernederzetting) — jagers, vissers, voedselverzamelaars.
2. Van Loon tot 'De Tongelreep', waar de

het langste tijdlint ter wereld

Het is verbazingwekkend wat studenten dan in korte tijd voor elkaar kunnen knutselen... Ze stonden er allemaal, van oermens tot techneut.

Er is heel veel bekijs geweest. Men heeft kunnen zien hoe de geschiedenis van de mens in elkaar zit. Een tocht door de tijd van ruim twintig kilometer... voor de eerste keer in hun leven zullen velen uit Eindhoven en omgeving blaren hebben overgehouden aan een geschiedenisles!

Jan Engbers

Klaas de Boer van Histo Research en Guinness Record Boek Nederland reikt de oorkonde uit.

hele happening werd gecoördineerd – boeren en boerinnen.

3. Van 'ideeëncentrum Tongelreep' tot het Philipsfabriekje van 1891 – fabrieksproletariaat.
4. Van Philips 1891 tot Evoluon – Yuppies en hippies.

Hierin moest iedereen zijn eigen evenementje inpassen.

De studenten hadden tussen zondagmiddag en dinsdagmorgen (maandag nog gewoon naar school) de tijd om hun eigen creatie 'aan het lint' te verzorgen. (In de wetenschap dat het geheel op video, op het jeugdjournaal – dat was toegezegd, maar ze kwamen niet – op de SOLO – de kabel-tv – en in de kranten zou worden geregistreerd.)

We hebben bij deze recordpoging heel veel hulp gehad, onder andere van PTT en politie. Maar het kostte toch ook aardig wat en het is onze bedoeling dat onze collega-school in Nicaragua, met de Gemeentelijke Scholengemeenschap Woensel hebben we een samenwerkingsverband met het San Luis Collegio in Chinandega, er zoveel mogelijk geld aan overhoudt. Daarom zijn de volgende publicaties te koop:

Van de poging is een informatiesetje gemaakt met artikelen, onder andere:

- 'Zondagsnieuws' (exclusieve berichtgeving)
- 'Groot Eindhoven'
- 'Eindhoven's Dagblad'
- 'De Telegraaf', 'Trouw', 'AD' en de 'NRC'
- 'Sallands dagblad' e.o.
- 'Philips News'
- 'PTT-blad'.

Tegen kopieer- en verzendkosten te bestellen bij OBC-Keizersgracht te Eindhoven, t.n.v. Jan Engbers. Prijs ca. f 6,-.

Er komt een boek. 'Van jager tot yuppie', kosten f 17,50, vierkleurendruk. Uitgeverij Zuidboek produkties. (f 2,50 is direct bestemd voor 'San Luis Collegio' te Chinandega in Nicaragua.)

Er is een videoband gemaakt van 60 minuten, eveneens getiteld 'Van jager tot yuppie'. Kosten f 30,- waarvan f 5,- direct voor het hierboven genoemde scholenproject.

Bestellingen voor boek en band bij Jan Engbers, Roest 2, 5491 XX Sint-Oedenrode. Tel. 04138-73138.

kleio

nummer 3/87
pagina's 28 en 29

Een blik op een onzekere toekomst

Joke van der Leeuw-Roord

'Begrijp ik uw bedoeling goed', zei ik. 'ik geloof, dat gij spreekt over politiek en staatsinrichting, over het verleden en het beheer van de samenleving. Gij belooft mensen tot goede burgers te maken.'
'Dat is', zei hij, 'inderdaad wat ik beloof. Iedereen immers moet van deze zaken op de een of andere manier wat weten; anders zou hij zichzelf buitensluiten uit de samenleving.'

Plato

Woensdag 25 februari presenteerde uitgeverij Malmberg haar nieuwe bovenbouwmethode voor de vier maatschappijvakken, *Gamma* genaamd. Bij *Gamma* gaat men niet uit van integratie van aardrijkskunde, geschiedenis, economie en maatschappijleer, maar men heeft wel een methode willen ontwikkelen waarbij de overeenkomst tussen deze vakken manifest is.

Om de *Gamma*-geboorte te vieren had Malmberg in de historische Pulchri Studio te Den Haag tal van gasten genood. Een aantal hiervan was gevraagd zijn licht te laten schijnen over de aangekondigde ontwikkelingen in het middelbaar onderwijs en de gevolgen hiervan voor de leermiddelen. De staatssecretaris van onderwijs, mevrouw N.J. Ginjaar-Maas, was aanwezig om de eerste exemplaren in ontvangst te nemen. Tijdens deze bijeenkomst bleek eens te meer welke moeilijkheden het vak geschiedenis in de komende jaren te verwachten heeft.

Het schoolboek

De bijeenkomst werd geopend met een inleiding van prof.dr. N.A.J. Lagerweij, hoogleraar in de onderwijsinnovatie aan de RU Utrecht. Aan de hand van de vraag of het schoolboek het onderwijs veranderen kan, ging de spreker in op een aantal aspecten die nauw verband houden met het ontwikkelen van nieuwe educatieve methoden.

In de nieuwe basisvorming treedt er door de komst van de 14 vakken een aanzienlijke verschuiving op in de lesuren tabel van de verschillende vakken. Daardoor zullen de educatieve uitgeverijen voor een grote aanpassingsoperatie komen te staan. Opvallend vond Lagerweij het dat tot op heden noch de overheid noch de wetenschap veel belangstelling hebben getoond voor de leermiddelen, hoewel een leerling 80 procent van zijn of haar tijd met het werken met

studieboeken doorbrengt. *Maar, zo kondigde hij aan, voor de wetenschap kwam hierin nu verandering, omdat in Utrecht was besloten tot de oprichting van het Utrechts Centrum voor Leermiddelenstudie. Hier zal men zich gaan bezighouden met een onderzoekprogramma naar het ontwikkelen en het gebruik van leermiddelen.*

Had Lagerweij nu veel verwachting van het boek als onderwijsvernieuwer? Nee, uit Amerikaanse onderzoeken was gebleken dat men daar niet veel van kon verwachten. De conclusies van deze onderzoeken kan men kort samenvatten: hoe minder het boek afwijking van de dagelijkse routines vereist, hoe meer kans op invoering. Dus zal een educatieve uitgeverij – waar de klant immers koning is en de kosten door de omzet moeten worden goedgeemaakt – niet spoedig aan het experimenteren slaan.

Een opmerking van Lagerweij, al heeft deze met het bovenstaande geen direct verband, wil ik u ter overdenking geven. In het komende wetsvoorstel over de basisvorming is er sprake van een minimumniveau. Wanneer dit niveau door een leerling niet gehaald wordt, ligt dit niet aan het falen van die leerling, maar aan het falen van school en docent!

Bovenbouwonderwijs

De tweede inleiding werd gehouden door de heer Th. Hoogbergen, voorzitter van de Adviesraad voortgezet onderwijs tweede fase. Onder de titel 'de positie van de maatschappelijke vakken' schetste hij in vogelvucht op vaak geestige wijze verleden, heden en toekomst van deze vakken. Was de toekomst van de Alpha- en Betavakken in de loop der jaren onbetwist geworden, de zogenaamde Gammavakken nemen een veel minder vaste plaats in. En dat, terwijl

volgens de spreker de Alpha- en Betavakken pas echt leuk worden, wanneer zij in hun historische, culturele en maatschappelijke context zijn geplaatst. Ook de cultuurfilosoof C.P. Snow spreekt immers over drie culturen: de filosofische studies, de studie van de dode en levende natuur en de studie van wijze van leven van mensen in heden en verleden.

Daar het ideaal van de universele vorming door de steeds verdergaande specialisaties in het tertiair onderwijs verloren is gegaan, moet de bovenbouw hierover een eigen filosofie ontwikkelen. Hierbij moet ruimte worden gegeven aan zowel de wens tot algemene vorming als aan de behoefte tot specialisatie. In deze filosofie moet het vierde leerjaar scharnierpunt worden.

Daar de laatste jaren in toenemende mate sprake is van grensverkeer tussen Vwo en Havo dienen deze onderwijsvormen geïntegreerd te worden.

(Een Nieuw Lyceum met 8 vakken in 30 lesuren.) In de nieuwe onderwijsvorm moeten de leerlingen met een diploma toegerust worden, dat elementen bevat uit beide schoolsoorten.

In het onderwijs in de tweede fase moet uitgegaan worden van volledige gelijkwaardigheid van de examenvakken. Daarom moet het beleid gericht zijn op een gelijke lesuurverdeling en dus een eerlijke keuze. Momenteel is er een duidelijk afnemende tendens waar te nemen in de keuze voor de vakken aardrijkskunde en geschiedenis. De belangrijkste oorzaak is natuurlijk het ontbreken van de harde noodzaak deze vakken in het pakket op te nemen. Maar volgens Hoogbergen zijn er zeker voor geschiedenis nog wel enige andere redenen te noemen. Het verzet tegen het Centraal Schriftelijk en de niet altijd even geslaagde examenopgaven naast de lichte vrijage met de vakkenintegratie hebben ons vak geen goed gedaan. Geschiedenis heeft tevens ernstig geleden onder tendenzen van de jaren zestig en zeventig. De vakdocent heeft in deze jaren plaats moeten maken voor de leerlingbegeleider. In de les kwam de nadruk steeds meer te liggen op een breed scala van doelstellingen, die op het vlak lagen van de sociale vaardigheden en het ontwikkelen van een eigen identiteit.

Helaas heeft dit er kennelijk ook allemaal toe geleid, dat in het komende wetsvoorstel over de basisvorming geschiedenis een tweede, aanzienlijke reductie heeft moeten ondergaan. Volgens Hoogbergen zou het wetsontwerp op dit punt verbeterd dienen te worden om de ten onrechte verkregen inferieure status weer ongedaan te maken.

Het vierde leerjaar

Om nu de keuze zo gelijkwaardig mogelijk te maken en tegelijk tegemoet te komen aan de filosofie van de universele vorming

Links op de foto van de overhandiging van de boeken aan mevrouw Drs. N.J. Ginjaar-Maas staat Drs. J. van Galen (uitgever van het project). Daarnaast Prof. Dr. N.A.J. Lagerweij (hoogleraar onderwijsinnovatie aan de Rijksuniversiteit te Utrecht), H. van Gessel (onderwijsjournalist De Volkskrant), Drs. J.A. van Velthoven (uitgeefdirecteur Malmberg), J. Ahlers (onderwijsjournalist School) en, deels zichtbaar, Th. Hoogbergen (voorzitter Adviesraad Voortgezet Onderwijs tweede fase).

kwam Hoogbergen met een nieuw voorstel tot indeling van het vierde leerjaar. Naast de verplichte vakken Nederlands, Engels en wiskunde moet de leerling een keuze doen uit vijf van de zes door Hoogbergen voorgestelde leerdomeinen, waaronder in ieder geval een tweede moderne vreemde taal.

De volgende leerdomeinen worden onderscheiden:

- 1 Frans, Duits, Spaans en Russisch,
- 2 geschiedenis, aardrijkskunde en filosofie,
- 3 natuurkunde, scheikunde en biologie,
- 4 algemene economie, bedrijfseconomie en maatschappijleer,
- 5 tekenen, muziek en handvaardigheid,
- 6 Latijn, Grieks en antieke cultuur.

Ook verplicht zijn naast lichamelijke opvoeding en geestelijke stromingen nog een, twee of drie extra (uit de leerdomeinen te kiezen) vakken.

De samenstelling van de leerdomeinen is op deze manier gekozen om de concurrentie tussen aanverwante vakken zoveel mogelijk tegen te gaan.

Het examenpakket

In het vijfde leerjaar kiest de leerling acht vakken waarvan alleen Nederlands en Engels verplicht zijn. Hoogbergen zei geen voorstander te zijn van de acht vakken voor het eindexamen, alleen al uit financiële overwegingen. De gehele 'nieuwe lyceum'-operatie dient budgettair neutraal te worden uitgevoerd. Dat houdt in dat aan de huidige 30 lesuurtabel niet getornd mag worden. Het invoeren van een extra vak zal dus neerkomen op een aanzienlijke urenreductie van een aantal vakken, ook al omdat er ruimte moet blijven voor lichamelijke opvoeding en vakken als katechese. Ideaal moet dus zijn een tabel met drie uren

voor ieder examenvak, maar een keuze in de richting van twee, drie en vier urenvakken is ook denkbaar. Deze laatste variant is echter alleen al om schoolorganisatorische redenen onaantrekkelijk. Daarbij is er weinig fantasie voor nodig om te bedenken welke vakken het 'voorrecht' zullen krijgen twee uren vakken te worden.

Men kan echter extra ruimte creëren door gebruik te maken van de mogelijkheid om lesuren van 45 minuten in te voeren. Daardoor zouden binnen de beschikbare tijd extra lesuren beschikbaar komen, maar de docenten zullen dan in plaats van 28 lesuur 30 of 31 uren moeten gaan geven.

In haar toespraak kwam mevrouw Ginjaar-Maas ook met een nieuwtje. *Voor de invulling van de komende onderwijsinnovaties zullen per vakgebied begeleidingscommissies ingesteld worden, waarbij naast de vakspecialisten ook plaats wordt ingeruimd voor wetenschap, overheid en educatieve uitgeverij.*

Onze positie bedreigd

Een levendige discussie besloot de bijeenkomst, waarbij mevrouw Ginjaar, leunend tegen de tafel van de panelleden, met de sigaret in de hand, zich herhaaldelijk in de discussie mengde.

Een voor ons vak belangrijke vraag werd gesteld vanuit de hoek van de maatschappijleraren uit bezorgdheid over de afwezige plek in de basisvorming. Nu elementen van maatschappijleer bij de andere vakken ondergebracht worden (sic!), lag de vraag voor de hand of maatschappijleerdocenten ook niet bevoegd moeten worden verklaard voor het basisonderwijs in de overige maatschappijvakken. Ginjaar-Maas bleef het antwoord hierop schuldig en beriep zich op het nog niet openbaar zijn van het wetsontwerp.

Na afloop had ik nog een kort gesprek met de heer Hoogbergen. Hij benadrukte toen nogmaals de benarde positie waarin ons vak terechtkomt, wanneer de nieuwe plannen ongewijzigd worden uitgevoerd. Hij ried ons dan ook aan de ontwikkelingen zorgvuldig en strijdbaar te volgen. Eveneens signaleerde hij het gevaar, dat de docenten het slachtoffer dreigen te worden van de invoering van 45-minuten lessen. Door de toename van het aantal les te geven groepen zal er een taakverzwaring optreden, terwijl de kans op werkelijke arbeidstijdverkortening gemist wordt en er wederom geen sprake is van nieuwe werkgelegenheid in het onderwijs.

'(Geschiedenis)docenten let op Uw saeck!'

Op 14 april: opkomen voor ons vak

Anton J.L. van Hooff

Veel historici hebben het gevoel dat ze in het verdomhoekje zitten: maatschappij en politiek lijken maar niet te begrijpen wat het belang van geschiedenis en staatsinrichting is. Bij iedere nieuwe onderwijsstructuur zit het vak in de hoek waar de klappen vallen. Ook het WRR-rapport belijdt wel met de mond de betekenis ervan als (basis)vak, maar in de concrete plannen wordt moedeloos makend weinig ruimte gegeven om het historisch scholingsniveau van iedere Nederlander inderdaad een stevige bodem te geven.

Het Nederlands Historisch Genootschap en de VGN proberen op 14 april de mokkende historici uit hun schuilhoeken te halen. Op deze 'toogdag' zullen ze niet elkaar nog eens bevestigen in hun liefde voor het vak, maar beleidsmakers van het ministerie van O & W confronteren met hun zorgen. In ieder geval drs. S.J.G. van Eyndhoven, directeur voortgezet onderwijs van O & W, aanwezig zijn.

Als belangrijk nieuw gegeven ligt dan een onderzoeksrapport ter tafel. Het doet verslag van een enquête over de historische kennis en belangstelling van de gemiddelde Nederlander: en om die ging het toch in de basisvorming à la WRR?

Uit een eerste verkenning van de resultaten blijkt dat het met de kennis van de 40-plussers wel mee valt. Jongeren kennen meer termen en begrippen, maar hebben soms merkwaardige lacunes: hun kennis is een eilandenrijk geworden.

Heel algemeen blijkt de behoefte aan meer kennis als men al het een en ander weet: een waarschuwing voor de beleidsmakers de historische ontwikkeling niet onder een basisniveau te laten zakken.

Een schriftelijke rapportage van het onderzoek, verricht door de historicus en socioloog drs. M.A.C. van der Velde — onder begeleiding van de Afdeling Methoden en Technieken van het sociologisch instituut aan de Nijmeegse Universiteit —, ligt op 14 april in de zaal.

Hiernaast vindt u een situatieschets van het onderwijs GS/ST thans in Nederland. Een aantal punten van actie c.q. aanbevelingen aan beleidsmakers vormt de afsluiting van dit overzicht van de hand van L. de Blois, voorzitter onderwijscommissie NHG/VGN.

Iemand die wil weten hoe het staat met 'geschiedenis' in Nederland stuit op een eigenaardige tegenstrijdigheid. Het moderne leven bevat veel 'gebruiksgeschiedenis' in historische series op de t.v., in boeken voor de jeugd en in reisgidsen, er wordt van alles herdacht en historische verenigingen bloeien. Daar staat tegenover dat geschiedenis als schoolvak reeds sinds 1968 op de terugtocht is. Voor dat jaar — het invoeringsjaar van de Mammoetwet — was geschiedenis in het voortgezet onderwijs verzekerd van een behoorlijke plaats in het leerplan en de urentabel. Het vak werd in alle klassen gegeven, ook op de Hbs en het gymnasium-b. In de eerste klas werd zelfs vier uur geschiedenis gegeven. Op het gymnasium-a, de Hbs-a en de Mms was het een verplicht examenvak.

De verandering kwam in 1968. Geschiedenis werd, evenals de meeste andere vakken, een keuzevak in de bovenbouw van de Mavo, Havo en Vwo. Niet alle leerlingen kregen meer een behoorlijke historische vorming tot het einde van hun schooltijd. Met name leerlingen met een b-pakket hadden er niet langer ruimte voor. Vooral in de laatste jaren is de belangstelling teruggelopen, waarschijnlijk onder invloed van de economische crisis, die vakken als economie en informatica aantrekkelijker voor de leerling heeft gemaakt, omdat ze meer kansen op werk lijken te bieden. In de bovenbouw van het voortgezet onderwijs kiest niet eens maar één derde van de leerlingen voor het vak geschiedenis.

Wellicht is daarvoor ook een vakinhoudelijke reden: het vak geschiedenis is in het basisonderwijs geclusterd met geografie en gezondheidsleer en heeft daarmee zijn identiteit grotendeels verloren. Het wordt in het basisonderwijs bovendien steeds meer gegeven door docenten die op de PABO nog maar weinig geschiedenis gehad hebben: op een PABO in Arnhem per saldo nog geen half uur per week en op een dito oplei-

ding in Eindhoven één uur per week. In de onderbouw van het voortgezet onderwijs is het vak geschiedenis sinds 1968 zo ver teruggelopen in de urentabel dat het niet meer goed uit de verf kan komen.

Geeft de leraar de stof op een verantwoord niveau, met extra aandacht voor de meest relevante onderwerpen, dan wordt het vak relatief te zwaar: te veel huiswerk, te zware repetities. Schrikt hij daarvoor terug, dan kan hij kiezen tussen een oppervlakkig overzicht dat niet beklijft, of een 'eilandenrijk' van losstaande onderwerpen. En dan dreigt geschiedenis in het nieuwe bestel nog verder terug te gaan in de urentabel, zodat keuzes die maatschappelijk en cultureel ongewenst zijn onvermijdelijk worden.

Ziehier enige stellingen:

1 Het voortgezet onderwijs mag niet geheel opgaan in specialistische voorbereiding op vakstudie die voorbereidt op allerlei beroepen en moet een algemeen vormend karakter behouden, zeker nu de 'vrijtijdsmaatschappij' op ons afkomt.

2 Het geschiedenisonderwijs is, in combinatie met staatsinrichting, van groot belang voor de vorming van staatsburgers in een democratisch, pluriform bestel. Niet voor niets zijn historici vaak de eerste slachtoffers van nieuwe totalitaire regimes.

3 Het geschiedenisonderwijs biedt jongeren uit 'lagere' milieus die van huis uit niet veel culturele bagage meekrijgen de kans op dit gebied iets in te halen.

4 Een maatschappij zonder historisch besef leidt aan identiteitsverlies en gaat openstaan voor vooroordelen tegen alles wat 'vreemd' is. Kennis van het verleden relativeert en maakt de consument iets weerbaarder tegen de informatie en disinformatie die uit steeds meer kabels, kanalen en netwerken over hem heen komt.

5 Het vak geschiedenis moet een deel blijven uitmaken van het centraal schriftelijk eindexamen en moet een verplicht onderdeel zijn in de alpha- en gammastreams in het 'lyceum', de nieuwe bovenbouw in het voortgezet onderwijs. Beta-leerlingen moeten het ook kunnen kiezen.

6 Het vak staatsinrichting moet gecombineerd blijven met geschiedenis. De staatsinstellingen zijn historisch gegroeid en niet op een willekeurig ogenblik als geheel uitgedacht. Juist in de combinatie met geschiedenis wordt het 'waarom' ervan duidelijk en komen de alternatieven en afgesloten mogelijkheden naar voren.

7 Het vak geschiedenis moet weer een duidelijke aparte positie krijgen in het basisonderwijs en op de PABO.

8 Het vak geschiedenis moet als apart vak, met een eigen klaslokaal, met ongeveer het huidige aantal uren, aanwezig blijven in het kernpakket van het voortgezet onderwijs.

*L. de Blois
voorzitter onderwijscommissie NHG/VGN*

KLEIO KRANT

VGN

De jaarvergadering

Bestuur

Zaterdag 14 maart j.l. zijn zo'n zestig getrouwen naar Ede gekomen voor de huishoudelijke jaarvergadering.

In een openhartige rede maakte voorzitter Nico Maarsen na vijf jaar bestuursarbeid een tussen-

ledenwerfactie zal binnenkort begonnen worden.

Op een aantal concrete vragen van de voorzitter kwam in de aansluitende discussie antwoord. De leden ondersteunden de nieuwe lijn van het zelf opzetten van nascholingsactiviteiten. Veel instemming kreeg een opmerking van inspecteur Berkhout dat de kans op succes hierbij veel groter zou zijn als deze nascholing promotiepunten (met het oog op het senior leraarschap) zou opleveren. Des-

De commissie Havo/Vwo

de aanwezigen op om, ondanks het voor velen niet ideale tijdstip toch te komen naar de VGN/NHG actiedag op 14 april in Den Haag.

DE VERGADERING BLEEK VAN MENING DAT DE 9 MEI GEPLANDE HEG-BIJEENKOMST OP EEN WEL HEEL ONGELUKKIG TIJDSTIP VIEL. BESLOTEN WERD DEZE TE VERPLAATSEN NAAR 16 MEI. Leden die in verband met

die bijeenkomst HEG-stukken willen aanvragen kunnen erop rekenen dat ze deze een maand van tevoren in huis zullen hebben. Afscheid werd genomen van de bestuursleden Elkerbout, Van Manen, Bogaerts en Van der Geest. Door de interne reorganisatie van het bestuur deed die uittocht slechts één bestuursvacature ontstaan: daarin werd voorzien door de voordracht van Piet van Hees, voorzitter van de afdeling Utrecht, hij zal voor het komend vereni-

balans op. In 1981 was de VGN nauwelijks meer dan de uitgeefster van Kleio. Het bestuur stelde zich toen een aantal doelen: greep houden op de nascholingsactiviteiten, reactivering van ingeslapen afdelingen, een grotere samenhang brengen tussen de beleidscommissies en de terugloop van het ledental tot staan brengen.

Het bestuur heeft de nascholingslijn vorig jaar gewijzigd, men ging zich richten op het in eigen beheer opzetten van alle mogelijke nascholingsactiviteiten nu gebleken was dat op de oude manier de vereniging op nascholing een te beperkte greep restte, wat noch voor de nascholing, noch voor de VGN goed was. Het reactiveren van dode afdelingen bleek vergeefse moeite. Vitaliteit is blijkbaar iets dat van onder af moet komen. Aan de samenhang van de commissies is weinig gebeurd. De voorzitter beloofde op dit punt het komend jaar actie. Met een grote

gevraagd deelde de voorzitter mee dat het bestuur naar aanleiding van de 70/30 procent regeling met betrekking tot de verhouding gesloten—open vragen in het Mavo-cse eventueel opnieuw in actie zou komen naar aanleiding van de ervaringen met het komend examen.

Inspecteur Berkhout kondigde aan dat het CSE in 1989 zou gaan over Nederlands-Indië en China tot 1986. In 1990 zou een vrouwen-geschiedenis-thema gekozen worden, mogelijk volgens de nieuwe eindexamenregels. Met betrekking tot de ontwikkeling van de externe betrekkingen van de VGN kreeg het beleid van het bestuur om duidelijke uitspraken te doen, ook in de richting van de politiek, veel steun. De kwestie met maatschappijleer werd uitgebreid besproken. Men was van mening dat de VGN zakelijk en gematigd zou moeten opereren, maar niet naïef. De voorzitter riep

gingsjaar het bestuur compleet maken.

Tijdens de vergadering kwam een aantal klemmende kwesties aan de orde; de gesprekken werden gekenmerkt door een actieve sfeer. De leden willen zich ook in het komend jaar inzetten voor de VGN. De VGN staat voor een goede zaak!

Het bestuur en de zaal

Geschiedenis in de knel? Het vak geschiedenis en staatsinrichting in het onderwijs van de toekomst

14 april 1987
Koninklijke Bibliotheek Den Haag
13.30-17.30 uur

Over dat thema zal op dinsdag 14 april 1987 om 13.30 uur in de aula van de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag (Prins Willem Alexanderhof 5, 2595 BE Den Haag) een discussie gehouden worden tussen prominenten uit Haagse politieke kringen, de universitaire wereld en leraren uit alle geledingen van het voortgezet onderwijs.

Het onbehagen en de kritiek richten zich nu eens niet op onderwijsbezuinigingen, maar op de dreigende verloederding van het vak. Minder uren, minder belangstelling van leerlingen en steeds grotere groepen afgestudeerden, die nauwelijks nog kennis hebben van het verleden.

De organisatie van de bijeenkomst is in handen van de gemeenschappelijke onderwijscommissie van het Nederlands Historisch Genootschap (NHG) en de Vereniging van leraren Geschiedenis en Staatsinrichting in Nederland (VGN). Het is de bedoeling dat niet alleen direct betrokkenen op 14 april naar Den Haag komen, maar dat iedereen die het onderwijs in het vak geschiedenis en staatsinrichting in de toekomst veilig wil stellen van deze gelegenheid gebruik maakt om haar of zijn zegje te doen.

De middagbijeenkomst wordt geopend door de voorzitter van het NHG, prof.dr. A. F. Manning en de bijeenkomst wordt gesloten door de voorzitter van de VGN, dr. N.J. Maarsen. Het programma omvat twee onderdelen: een referaat over de plaats en functie van het geschiedenisonderwijs vanuit het departement van onderwijs en wetenschappen (uitgenodigd is de directeur van het voortgezet onderwijs), met aansluitend een plenaire discussie en na de pauze een forumdiscussie tussen deskundigen (o.a. prof. dr. J.C.H. Blom en drs. F. Dijkstra) en politici (onder meer de voorzitter van de vaste Tweede Kamercommissie onderwijs, G. van Leijenhorst en een lid van de Tweede Kamerfractie van de PvdA). Centraal staat uiteraard het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, de WRR. De forumdiscussie wordt geleid door prof.dr. L. de Blois.

Wij hopen dat u in uw eigen kring bekendheid wilt geven aan deze bijeenkomst!

Nadere inlichtingen kunt u inwinnen bij mw. drs. G.N. van der Plaat (bureau van het NHG, postbus 90406, 2509 LK Den Haag, tel. 070-140363) en bij prof.dr. L. de Blois, voorzitter van de onderwijscommissie van NHG/VGN, 080-512198 (alleen dinsdag, woensdag en donderdag van 15.00-17.00 uur).

CSE-besprekingen Geschiedenis en staatsinrichting 1987

Op dinsdag 12 mei zullen de CSE-besprekingen Geschiedenis en staatsinrichting voor Mavo, Havo en Vwo op verschillende plaatsen in Nederland plaatsvinden. De organisatie is in handen van de Vereniging van docenten in Geschiedenis en staatsinrichting in Nederland (VGN). Exacte plaats en tijd staan op bladzijde 37 van dit nummer.

Tijdens deze bijeenkomsten zullen per schoolsoort (Mavo, Havo, Vwo) vragen en antwoorden van het CSE besproken worden. De voorzitters hebben zich in een centrale voorbespreking hierop voorbereid.

Waar het om gaat is hoe vragen en antwoorden geïnterpreteerd kunnen worden, zonder dat daarbij overigens de voorgeschreven normering wordt aangetast. Ook zal kritiek uit het veld worden verzameld en doorgegeven door de VGN, zodat daar in de toekomst rekening mee gehouden kan worden.

Het is wenselijk dat zoveel mogelijk collega's de besprekingen bijwonen. Velen heeft het in vorige jaren een hoop werk bespaard!

GS/ST en de NVLM

Wordt vervolgd

Hieronder kunt u lezen, in de taal die van de NVLM zelf is, wat het bestuur van de Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer verstaat onder het niet vooraf innemen van definitief ingomen standpunten.

Een gesprek tussen de HEG en de Structuurcommissie die zich in opdracht van de staatssecretaris bezig houdt met het ontwikkelen en begeleiden van de eindexamens maatschappijleer zal 27 maart gehouden worden. Op de agenda staat ook 'staatsinrichting'. Hopelijk kunnen wij u in een volgend nummer daarover nader informeren.

Geachte redactie,

In KLEIO 2/87 is (wordt? volgens een overdruk/persbericht) een stuk opgenomen onder de titel 'De VGN en het imperialisme van maatschappijleer', dat niet direct vleidend is voor de NVLM en waarin taal gebruikt wordt die de onze niet is. Wij vinden het dan ook niet nodig hierop in te gaan, wel voelen wij ons verplicht voor

uw lezers een onjuistheid recht te zetten: De voorzitter van de NVLM is door de secretaris (of voorzitter?) van de VGN verkeerd begrepen, als uit zijn woorden de conclusie getrokken kon worden, dat in de verkaveling van Staatsinrichting voor de NVLM een ander uitgangspunt denkbaar zou zijn dan het 'wording/werking'-onderscheid van de staatssecretaris.

Onze voorzitter heeft zich gehaast met een brief van 18-02-87 dit misverstand uit de wereld te helpen, maar deze brief is door u niet gepubliceerd in aansluiting op de brief van de secretaris van de VGN. Ik neem de vrijheid genoemde brief hier te laten volgen:

'Geachte Heer Bouwman,
Dank voor uw schrijven d.d. 12 februari 1987. De brief zal onderwerp zijn in het Algemeen Bestuur van de NVLM.

Ter voorkoming van misverstanden wil ik erop wijzen dat het telefonisch overleg tussen uw voorzitter en ondergetekende heeft geresulteerd in een afspraak om te komen tot overleg met betrekking tot een gemeenschappelijke verklaring inzake de positie van Staatsinrichting.

Uit het verslag van uw voorzitter hebt u kennelijk afgeleid dat ik het standpunt van de Staatssecretaris ('wording/werking') zou afwijzen. In die zin heb ik mij nimmer uitgelaten, mede omdat ik het overleg tussen de besturen niet wil belasten met vooraf definitief ingenomen standpunten. Het leek mij zinvol deze correctie op de strekking van de inhoud van uw brief aan u kenbaar te maken.

Met vriendelijke groeten,
(w.g.) drs. P. Hendrikse, voorzitter NVLM.

Ik kan u zeggen dat het bestuur van de NVLM zich schaart achter een verkaveling naar de woorden van de staatssecretaris en dat een eventueel gesprek tussen beide verenigingen alleen zinvol kan zijn als hierbij het 'wording/werking'-uitgangspunt als basis gebruikt wordt.

Dit laatste is separaat aan uw bestuur meegedeeld.

A.G. van Rossum
secretaris NVLM

Kort commentaar

De voorzitter van de NVLM heeft in diverse gesprekken met mij uitspraken gedaan die in strijd zijn met de lapidaire twee-deling wording/werking. Nu ontkent hij zulke uitspraken ooit gedaan te hebben en zet hij mij voor leugenaar. Ik neem hem dit buitengewoon kwalijk; de goede verhouding tussen VGN en NVLM die ik nastreefde en hoogschatte, lijkt ernstig beschadigd.

Ik herhaal wat ik in mijn brief van 12 februari schreef: onze gezamenlijke belangen zijn veel gro-

ter dan onze ver- en geschillen. Aan dit standpunt bewijzen voorzitter en bestuur van de NVLM slechts lippendienst: kortzichtige hoop op winst voor het eigen kamp wint het van breeduitgezette filosofie. Moge de geschiedenis hen straffen!

N.J. Maarsen,
voorzitter.

HEG-DAG

De VGN organiseert een laatste veldraadpleging over het HEG-advies.

Het tweede deeladvies van de HEG is voor leden vanaf 11 april te bestellen bij antwoordnummer 43213 te Den Haag, wilt u wel een postzegel van f 2,50 bijsluiten.

Het HEG-advies wordt op 1 juli aangeboden op het departement. De veldraadpleging gaat daaraan vooraf, zodat de resultaten ervan meegenomen kunnen worden. U kunt uw schriftelijke reactie toesturen tot 9 mei uiterlijk aan de tweede secretaris van de VGN. U kunt komen naar de HEG-DAG en u aanmelden via het antwoordnummer. U ontvangt dan de stukken van het tweede deeladvies automatisch als u bij uw aanmelding een postzegel van f 2,50 insluit.

De bijeenkomst zal plaatsvinden 16 mei in de Jaarbeurs te Utrecht

Vanaf 10.00 u koffie: de vergadering begint om 10.30 u. precies.

Bestuur VGN

PA — BO
VGN

Door allerlei omstandigheden moest de vergadering van de commissie op 23 februari 1987 vervallen. Intussen worden de ontwikkelingen rondom de eindtermen in het basisonderwijs op de voet gevolgd, is de commissie hard bezig met het opstellen van consumentenrapporten van geschiedsmethoden en worden de gegevens uit de enquête inzake geschiedenis in de PABO verzameld en uitgewerkt. De commissie houdt u op de hoogte.

Cees van der Kooij

De werkgroep Musea en Onderwijs organiseert op vrijdag 8 mei in samenwerking met het Joods-Historisch Museum een in- en rondleiding in het nieuwe Joods Historisch Museum in de Haag Duitse Synagoge.
Tijd: 15.00-17.00 uur.

Dit is alweer de derde activiteit van deze werkgroep gedurende dit kalenderjaar. Degenen die interesse hebben voor deze excursie of voor de werkgroep meer in het algemeen, verzoeken wij contact op te nemen met, of een kaartje te sturen naar:

Ellen Marrenga, Lange Leidse-dwarsstraat 212 hs, 1017 NR Amsterdam. Tel. 020-277126 (na 18.00 uur).
Francine Jegeneau, Elandstraat 33^a, 1015 RW Amsterdam. Tel. 020-233988 (na 18.00 uur)

Afdeling Den Haag

Op 16, 17 en 18 mei is in de sociëteitszaal van Huize St. Jeroen, Jeroenspark 1 te Noordwijk-Binnen een tentoonstelling met als titel *Noordwijk rond de eeuwwisseling* te zien. Het unieke van deze tentoonstelling is het feit dat zij volledig is ingericht door derdeklassers van de Willibrord-Mavo als afsluiting van een project geschiedenis-handvaardigheid, waaraan zij gedurende vier maanden intensief gewerkt hebben. De leiding van dit project is in handen van de docenten Saskia Mulder (geschiedenis) en Michèle Nijboer (handvaardigheid).

De organisatoren hopen op een behoorlijke belangstelling van het publiek. Alle basisscholen uit de omgeving krijgen een uitnodiging

GESCHIEDENIS na 1848

Een complete leergang voor MAVO/Volwassenenonderwijs in 2 delen

Kenmerken:

- Speciaal geschreven voor volwassenen
- Uitnodigend tot zelfwerkzaamheid
- Apart docentenboek met toetsmateriaal
- Interessante lesteksten
- Gedegen en gevarieerde verwerking
- Kaartkatern in leergang opgenomen (historische atlas niet noodzakelijk)
- Geschiedenis als doorlopend verhaal
- Met register
- Laag geprijsd

Bon in ongefrankeerde enveloppe zenden aan: Uitgeverij Educatief, Antwoordnummer 10050, 2250 VB VOORSCHOTEN of bel: 01717-7842.

Ja, zend mij gratis de leergang Geschiedenis na 1848 voor MAVO/Volwassenenonderwijs. Deel 1 ontvang ik in april, deel 2 in mei 1987. Als eenmalige bijdrage in de verzendkosten voldoe ik de bijgesloten acceptgirokaart à f. 7,50.

Naam _____

Adres _____

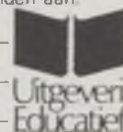
Postcode _____ Woonplaats _____

Ik ben als docent(e) Geschiedenis Volwassenenonderwijs verbonden aan:

Naam school _____

Adres _____

Plaats _____

om met hun leerlingen de tentoonstelling te bezoeken.

Op de tentoonstelling is het door de leerlingen vervaardigde boek à f 7,50 verkrijgbaar. Wie verdere informatie wil, kan zich wenden tot de Willibrord-Mavo, Van Panhuysstraat 17, 2203 JN Noordwijk, tel. 01719-13288.

De seminars van de Atlantische onderwijscommissie

Op 28 en 20 november van het vorig jaar vond het tweede seminar van de Atlantische onderwijscommissie plaats. Het was gewijd aan de praktijk van Oost-West betrekkingen en stond in het teken van de sleutelbegrippen 'vreedzame coëxistentie' en 'ontspanning'.

De commissie had als gewoonlijk weer eminente sprekers weten aan te trekken. Professor Beze-mer analyseerde het begrip 'vreedzame coëxistentie', één van onze diplomaten, de heer Meesman, 'ontspanning', terwijl de heer Hogebrink, bekend uit Hervormde kringen, inging op de wensen en mogelijkheden bij de Oost-West onderhandelingen.

Maar niet alleen waren de deelnemers aan het seminar in de gelegenheid belanghekkende inleidingen aan te horen en hierop in discussies te reageren, zij oefenden zich ook in het naspelen van onderhandelingen in een voortreffelijk opgezet en geleid simulatiespel. — Kortom, een seminar van uitstekende kwaliteit, mede een gebeurtenis van belang doordat leden van onze vereniging en van de NVLM — toen nog naar het leek meer ontspannen dan vreedzaam coëxisterend — gezamenlijk het seminar tot een succes maakten.

Nu is een derde seminar onderweg. Op 27 en 28 november van dit jaar zal de commissie, weer in samenwerking met de VGN en de NVLM er één wijden aan het Veiligheidsbeleid, waarbij speciale aandacht zal zijn voor een geopolitieke benadering.

Ik kan deze seminars van harte aanbevelen: 't zijn echt voortreffelijke gelegenheden om nader inzicht te verwerven in de actuele problematiek der Oost-West betrekkingen. Wie meer wil weten over het derde seminar en nu reeds overweegt deel te nemen, zende een brief naar onze vertegenwoordiger in de Atlantische onderwijscommissie, de heer drs. F.R. Kat, Jeudestraat 4, 4011 GL Zoelen.

N.J. Maarsen

Lesgeven over de Holocaust

Het Herinneringscentrum Kamp Westerbork organiseert op 20 mei a.s. een studiedag over 'Lesgeven over de Holocaust' ter gelegenheid van het in gebruik nemen van de nieuwe educatieve ruimte in het Herinneringscentrum. Bovendien is deze bijeenkomst symbolisch voor de educatieve weg, welke het Herinneringscentrum is ingegaan.

De conferentie is bedoeld voor leerkrachten uit het basisonderwijs (hoogste groepen), leraren geschiedenis en andere zaakvlakken, docenten en studenten Pabo's en NLO's secties geschiedenis/wereldoriëntatie en overige geïnteresseerden.

Vanuit verschillende uitgangspunten, disciplines en didactische mogelijkheden zullen een aantal sprekers het onderwerp benaderen, waarna een forumdiscussie volgt.

De studiedag vindt plaats op 20 mei 1987 van 16.00–20.30 uur in het Herinneringscentrum Kamp Westerbork in Hooghalen.

Het definitieve programma zal binnenkort worden vastgesteld en worden gepubliceerd in het mei-nummer van Kleio.

Voor nadere inlichtingen kan men zich wenden tot Dirk Mulder, coördinator Herinneringscentrum Kamp Westerbork, Postbus 5, 9414 ZG Hooghalen, tel. 05939-600 (of tel. 05920-13031).

Christelijke Werkgroep Geschiedenis-onderwijs

De Christelijke Werkgroep Geschiedenisonderwijs heeft met instemming kennis genomen van de uitvoerige bespreking in het februari-nummer van KLEIO van de christelijke geschiedenis methode voor Havo en Vwo: *Historisch Perspectief*.

Helaas gaat dit tweedelig werk, dat geschreven is vanuit een christelijke visie, alleen over de stof voor de bovenbouw (ongeveer 1870–heden).

Onze werkgroep wil gaarne bijdragen aan het tot stand komen van delen voor de onderbouw en is daartoe al enige tijd bezig. Doel van de werkgroep is vanuit een bijbelse visie zich te bezinnen op actuele ontwikkelingen rond het schoolvak geschiedenis, onder andere de plaats van het vak binnen de basisvorming. De werkgroep is ook bezig met het voorbereiden van katernen over onderwerpen

die vanuit een christelijke visie anders belicht dienen te worden dan in de meeste schoolboeken gebeurt. Zo worden katernen voorbereid over: Genève tijdens Calvijn, en de ontdekkingsreizen.

Docenten geschiedenis die in enigerlei vorm, ook als corresponderend lid, willen meedoen aan de activiteiten van onze werkgroep, verzoeken we met ons contact op te nemen. Onze werkgroep vergadert 2x per jaar op een centraal gelegen plaats. Verder wordt schriftelijk contact onderhouden over de voortgang van de werkzaamheden.

Christelijke Werkgroep Geschiedenisonderwijs
Postbus 2018
9704 CA Groningen
tel. 050-710982

Milieu-educatie

Docentenvoorlichtingsavonden over WATER in provincie Utrecht

Bent u ook één van die docenten die 'wel wat' aan milieu-educatie willen doen? Maar komt u daar niet aan toe door tijdgebrek en tekort aan les- en hulpmaterialen? Dan krijgt u hulp op maat!

In mei wordt op drie plaatsen in de provincie Utrecht een voorlichtingsavond georganiseerd voor docenten van de onderbouw van het Voortgezet Onderwijs. Het thema is 'Water en Waterverontreiniging'. De organisatie is in handen van het Milieu Informatie Centrum Utrecht, de Stichting Milieu-Educatie, de Provincie Utrecht en de Konsulent Natuur- en Milieu-educatie Utrecht. Het doel van deze avond is duidelijk te maken hoe docenten het thema 'Water' op een milieu-educatieve manier in de klas kunnen behandelen. Door middel van workshops krijgen zij ideeën aangeboden die geschikt zijn voor zowel een binnen- als een buitenles, in één of twee lesuren. Daarnaast maakt men kennis met divers lesmateriaal, proefjes en audio-visuele middelen over het thema 'Water en Waterverontreiniging'. Een belangrijk onderdeel daarvan is de presentatie van de nieuwe *leskist* (deze is te leen).

De avonden worden gehouden op drie plaatsen:

op 7 mei 1987 in Utrecht,
op 12 mei 1987 in Veenendaal,
op 14 mei 1987 in Amersfoort.
Tijd: 19.45–22.00 uur.
Kosten: f 10,- per persoon.

Belangstellenden kunnen inlichtingen krijgen en zich aanmelden bij de Konsulent (030-770599) of het MICU (030-311444).

Panorama Mesdag in gevaar

Een diepgaand onderzoek heeft aangetoond dat de kwaliteit van het wereldberoemde cirkelvormige schilderij van Hendrik Willem Mesdag ernstig heeft geleden. Het prachtige en optisch zo suggestieve panoramadoek, met zijn gezicht op het Scheveningen van 1881, is in de meer dan honderd jaar dat het in het museum PANORAMA MESDAG miljoenen mensen – van alle leeftijden en nationaliteiten – heeft bekoord en gefascineerd, zodanig verzwakt dat ingrijpende maatregelen dringend geboden zijn. Blijven deze achterwege dan wordt de kans op scheuring van het doek met de dag groter.

Op grond van veelzijdig deskundig advies heeft het bestuur van de Stichting Behoud Honderdjarig Panorama Mesdag uit deze constatering de consequentie getrokken en besloten alles in het werk te stellen om in de komende jaren een drastische restauratie van het gigantisch grote rondzicht van Mesdag mogelijk te maken. Een voorlopige raming wijst uit dat de kosten van de restauratie ongeveer f 3,5 miljoen zullen bedragen. Het PANORAMA MESDAG zelf zal, door alle beschikbare middelen daarvoor te reserveren, een substantieel deel daarvan voor eigen rekening nemen. Verder ligt het in de verwachting dat de Rijksdienst voor de Monumentenzorg een belangrijke financiële bijdrage zal leveren. Om het restauratieprogramma geheel uit te voeren ontbreekt er dan nog een omvangrijke som gelds die, naar vurig wordt gehoopt, deels gevonden kan worden bij andere overheidsdiensten, bij culturele instellingen, het bedrijfsleven en particulieren, vertrouwende dat ook aldáár de overtuiging bestaat dat

het PANORAMA MESDAG, als een uniek kunsthistorisch monument uit de vorige eeuw, tot ver in de 21e eeuw behouden moet blijven.

U kunt steunen door aanschaf van een serie stadspostzegels met fragmenten van het Panorama. Waarden: 0,80 + 0,10; 1,15 + 0,20, 2,50 + 0,25. De zegels zijn te bestellen door overmaking van het benodigde bedrag op postrekening 2903804 t.n.v. Stadspost, Den Haag.

Anti-racisme

6 x 100 MINUTEN
ANTI-RACISME.
VERSLAG VAN EEN SCHOOL-
PROJECT OP EEN MEAO

32 blz., A4, geïllustreerd. Bestellen door storting van f 7,50 op gironummer 5260451 van de Stichting 'Surcom', Vrolikstraat 161 I, 1091 TV Amsterdam, o.v.v. 'brochure MEAO project'.

Op initiatief van een aantal leerlingen en docenten werd een anti-racisme project gehouden op een Meao in Amsterdam.

Ter ondersteuning van het project werden medewerkers van de Scholengroep van het Suriname Comité en van de (inmiddels opgeheven) Solidariteitsbeweging Suriname als begeleidingsgroep aangetrokken. Deze begeleidingsgroep is verantwoordelijk voor bovengenoemde uitgave. Tot de publicatie werd besloten vanuit de verwachting dat de opgedane ervaringen tijdens het project en de evaluatie ervan anderen kunnen stimuleren tot het opzetten van soortgelijke projecten of een bijdrage kunnen leveren bij de voorbereidende fase van een project.

De brochure bevat behalve het verslag van de voorbereidingen en het project zelf een interview met een paar leerlingen over de verhoudingen op school, een integrale uitgave van het leerlingen-begeleidingsboekje en een lijst van literatuur, audiovisuele middelen en adressen t.b.v. anti-racistische vorming.

Voor informatie: Elbert Mooij, tel. 020-682842.

Oral History

In *Het Spoor Terug* start op 4 april a.s. een 8-delige serie over Het Interbellum, de periode tussen de twee wereldoorlogen. Hierin vertellen mensen die die periode hebben meegemaakt over grote gebeurtenissen uit die tijd. Mét enig voorbehoud komen de volgende onderwerpen aan de orde:

- 4 april Troelstra en de vergissing van 1918
- 11 april Nooit meer oorlog; over dienstweigeraars, IAMV, vlootwet en gebroken geweer
- 18 april Het vertier; over cabaret en revue en de opkomst van radio en verzuiling
- 25 april De landarbeidersstaking van 1929
- 2 mei De seksuele hervorming
- 9 mei De Zuiderzeewerken
- 16 mei Crisis en (Jordaan)-oproer en de rol van Romme
- 23 mei Fascisme en anti-fascisme

De serie wordt samengesteld door Kees Slager, die eerder series maakte over onder andere de Hongerwinter en de Watersnoodramp van 1953.

Voor verdere informatie kunt u bellen met Nienke Feis, productie Het Spoor, 035-712303. Het Spoor Terug wordt uitgezonden op zaterdagmiddag via de zender Radio 5 (298 m/1008 kHz of het testbeeld van Nederland 1 of 2) van 16.00-17.00 uur.

De VPRO biedt cassettes aan van het radioprogramma 'Het Spoor'. Twee cassettes (samen f 20,-) gaan over de Arbeiders Jeugdcentrale (AJC) 1918-1959. Een andere cassette bevat de *Herinneringen van een veenarbeider*, de anarchist Harmen van Houten (f 10,-).

Van de serie 'Boeken' is een cassetteband verkrijgbaar met daarop een interview met *Hans Warren* over diens geheime dagboeken (f 10,-).

Bestelling door middel van het overmaken van het geld onder vermelding van de gecursiveerde titel(s) op giro 444600, VPRO, Hilversum.

Op zaterdag 16 mei 1987 organiseert het Maritiem Museum 'Prins Hendrik' te Rotterdam een symposium over:
Een aantal cultuur-historische aspecten van de 17e-eeuwse Nederlandse cartografie.

Het symposium vindt plaats in de aula van het Museum Boymans-Van Beuningen, Mathenesserlaan 18-20 te Rotterdam. Het programma ziet er als volgt uit:

- 10.00-10.30 ontvangst en koffie
- 10.30-10.40 woord van welkom
- 10.45-11.15 *Emancipatie van de kaart. Gebruik van kaarten als historische bron.* Drs. Marianne Kok
- 11.15-11.45 *Het politieke milieu van de Blaeu's.* Drs. Kees Zandvliet
- 11.45-12.15 *Pieter Blaeu en zijn rol in de firma in de tweede helft van de 17e eeuw.* Dr. H.Th. van Veen
- 12.15-12.30 discussie
- 12.30-13.30 lopende lunch in Museum Boymans-Van Beuningen
- 13.30-14.00 *Globes en Blaeu.* Drs. Peter van de Krogt

- 14.00-14.30 *Decoraties op wereldkaarten.* Drs. Frouke Wieringa
- 14.30-14.45 discussie
- ca 15.00 bezoek aan de tentoonstelling 'De wereld volgens Blaeu' in het Maritiem Museum 'Prins Hendrik'.

De kosten van deelneming aan het symposium bedragen f 25,-. Voor studenten is dat bedrag f 17,50. In deze bedragen zijn koffie, thee, lunch en toegang tot beide musea begrepen. Aanmelding voor het symposium kan uitsluitend geschieden door overmaking van het verschuldigde bedrag op girorekeningnummer 322857 ten name van mevrouw M.M. van Klink-Poolman te Schiedam, graag met vermelding van 'Blaeu-symposium'.

25 jaar Deltawerken

De strijd tegen het water is in het geschiedenisonderwijs een veel voorkomende lengtedoorsnede. Aan goed diamateriaal over onderdelen uit die lengtedoorsnede bestaat dan ook voortdurend behoefte. Om in die behoefte te voorzien verscheen een diaserie '25 Jaar Deltawerken': 48 dia's, die vanaf de Watersnoodramp in 1953 de ontwikkelingen van het Deltaplan in beeld brengen. Het gaat om foto's, (getekende) kaarten en (maquette) tekeningen, alle

Onder de titel **KLEIO-DIDACTICA** geeft de VGN leerlingenmateriaal uit dat na te bestellen is.

Nog leverbaar zijn:

- KD 1 'n Land zonder Leerplicht
- KD 2 Van Sodom tot Rhijnauwen

Dit zijn leerlingenboekjes met stevige kaft, geniet, ca. 24 blz.

Prijs:

- 1 t/m 4 ex. f 5,- per stuk
 - 5 t/m 10 ex. f 3,50 per stuk
 - 11 t/m 20 ex. f 3,- per stuk
 - meer dan 20 ex. f 2,50 per stuk
- Alles inclusief porto.

- KD 6 Over Leven
- KD 8 Suriname
- KD 11 Het Algemeen Kiesrecht in Prenten
- KD 12 De lange weg naar Ulongué. Een kleine geschiedenis van Mozambique

Dit zijn leerlingenboekjes met stevige kaft, geniet, ca. 36 blz.

Prijs:

- 1 ex. f 5,50 per stuk
- 2 t/m 10 ex. f 4,50 per stuk

meer dan 10 ex. f 3,50 per stuk
Alles inclusief porto.

Mini-Didactica 2 *De Gemeente*
Mini-Didactica 3 *Verkiezingsaffiches in Nederland vanaf 1917.*

Dit zijn leerlingenboekjes van 20 pagina's, voorzien van multiperforatie; geen stevige omslag. Prijs f 1,50 per stuk. Er komen portokosten bij; voor 1 t/m 5 ex. f 5,-, voor 6 t/m 10 ex. f 7,50, voor 11 en meer ex. f 10,-.

èn: KD 14 *Hoe de Sowetostraat zijn naam kreeg. Apartheid in Zuid-Afrika.*

Prijs: f 2,75 per stuk. Er komen portokosten bij; voor 1 t/m 5 ex. f 5,-, voor 6 t/m 10 ex. f 7,50 en voor meer dan 10 stuks f 10,-.

U kunt bestellen door overmaking van het betreffende bedrag op postgiro 128701 t.n.v. Penningmeester VGN in Den Haag. Vergeet niet het gewenste nummer en de hoeveelheid op te geven.

met uitzondering van de foto uit 1953, in kleur.

Verreweg de meeste dia's zijn voor de stormvloedkering in de Oosterschelde gereserveerd. Dia's van schorren en van schelpdiercultures moeten de argumenten tegen definitieve afsluiting van de Oosterschelde duidelijk maken. Daarna overheerst echter de techniek: in plaats van zinkstukken van rijshout blokmatten, drijvende asfaltinstallaties, werkeilanden, bouwputten, een verdichtingsschip, een mattenleggerponton, een onderwaterinspectievoertuig en een hefschip. Zo ontstond 'een groots werk': de stormvloedkering in de Oosterschelde.

Tot slot zijn er nog dia's van de werkzaamheden aan de Philipsen de Oesterdam en de Krammersluizen.

De dia's zijn van een uitstekende kwaliteit. De opbouw van de serie maakt de ontwikkeling van de Deltawerken in Zuid-West-Nederland goed duidelijk. De dia's tonen momenten van de aanlegfase en de definitieve bouwwerken. De laatste vaak uit de lucht. Voor lessen over de Deltawerken biedt deze serie dan ook veel (steeds historischer wordend) materiaal.

Cees van der Kooij

*25 Jaar Deltawerken
M.m.v. de afdeling Voorlichting
Rijkswaterstaat Deltadienst.
Zeist, Astado, z.j., serie 398,
48 dia's en een tekstboekje,
f 65,-.*

WERKDAG 'KINDEREN IN ZUID-AFRIKA'

Op 14 maart j.l. organiseerden de VGN en NVLM, in samenwerking met de Werkgroep Kairos, een werkdag over de situatie van kinderen in Zuid-Afrika.

Er bestond alle reden, gezien ook de dringende oproepen uit Zuid-Afrika door onder andere het Steuncomité van Ouders van Gevangenen (DPSC) en de Raad van Kerken, om aandacht te geven aan het vaak schrikwekkende lot van jongeren in de Zuid-Afrikaanse samenleving. De zwarte schooljeugd is momenteel één van de actiefste groepen in het verzet tegen de apartheid en in het Nederlandse onderwijs kan men belangstelling bij leerlingen verwachten voor het lot van leeftijdgenoten. Tegen deze achtergrond kwam de werkdag tot stand.

Tussen 10 en 12 uur konden de ongeveer 80 aanwezigen drie inleidingen beluisteren. Eerste inleider was de juriste Helena Cook, die voor het (New Yorkse) Lawyers Committee for Human Rights een gedetailleerd rapport* opstelde over het geweld tegen kinderen in Zuid-Afrika. Na haar vertelde een economieleraar van een school voor voortgezet onderwijs in Soweto van zijn ervaringen, over het onzekere bestaan van zijn leerlingen, hun wensen ten aanzien van onderwijs en inzake de toekomst van hun land. Tenslotte legde de heer Durlacher

(auteur van 'Strepen aan de hemel') verband tussen het lot van de joden tijdens de oorlog en dat van vervolgd in de wereld van vandaag, daarbij de lijn van het betoog van Eli Wiesel ('de zonde der onverschilligheid') doortrekkend. De drie inleiders vulden elkaar uitstekend aan en verschaften een duidelijk beeld van het probleem: hoe te leven onder en wat te doen tegen een regime dat zich niet ontziet grote aantallen kinderen (naar schatting nu: ongeveer 4000) gevangen te houden en, in veel gevallen, te martelen of te doden.

Korte filmfragmenten, recent opgenomen in Zuid-Afrika, waarin inmiddels vrijgelaten kinderen over hun ervaringen vertelden, illustreerden de ernst van de situatie. Op 20 april wijdt de VARA een lange uitzending aan deze reportage.

's Middags vonden in de goed geëquipeerde vaklokalen van het Farel College workshops plaats. In de eerste van die werkgroepen stond *lesmateriaal* centraal, zoals Kleio Didactica nr. 14 'Hoe de Sowetostraat zijn naam kreeg'; een door Defence and Aid Fund/Nederland bewerkt rollenspel over de gang van zaken in het Zuidafrikaanse onderwijs; diaserie en videoprogramma's. Dit materiaal werd getoond en mogelijk gebruik besproken. In de tweede groep ging het vooral om *de aanpak* in de klas: wat betekent de confrontatie met geweld voor jonge kinderen: hoe voorkomen we goedkope verontwaardiging op af-

stand en dergelijke vragen. Nog weer andere groepen voerden een rollenspel uit. In de loop van de dag en na afloop opgevangen reacties waren in meerderheid zeer positief over de informatie en ervaringen die op deze werkdag werden geboden.

Jan Schipper

* Het onderzoeksrapport

Gedurende de werkdag stond het rapport 'Het is oorlog in mijn straat. Geweld tegen kinderen in Zuid-Afrika' (voorwoord Desmond Tutu) centraal. Het werd geschreven door de juriste Helena Cook (april 1986 kwam de Engelse versie uit). De Nederlandse uitgave werd verzorgd door Uitg. Goossens/Mets, Werkgroep Kairos/DAF Nederland, (maart) 1987. Het rapport behandelt systematisch het Zuidafrikaanse systeem (de wetten, het rechtssysteem, het controle-apparaat, enz.) en geeft talrijke voorbeelden van door leger en politie tegen kinderen bedreigd geweld. Een tiental foto's illustreert dit relaas. Het boekje telt 125 pagina's en kost f 15,-. Te bestellen bij: Werkgroep Kairos, Kromme Nieuwe Gracht 10, 3512 HG Utrecht. Tel. 030-319714.

CSE-besprekingen geschiedenis 1987

Tijd:

dinsdag 12 mei:
16.30-17.45 uur: Mavo en Vwo
17.45-19.00 uur: Havo
(behalve indien er een andere tijd is vermeld.)

Plaatsen:

Afdeling ALKMAAR, St. Joseph-mavo, Ferdinand Bolstr. 32.
Afdeling AMSTERDAM, Gaasterland SG MDGO, Gaasterstraat 5, Amsterdam.
Afdeling ARNHEM, Thorbecke SG, Thorbeckestraat 17.
Afdeling NIJMEGEN, Canisius College Mater Dei, Berg en Dalseweg 207 (Mavo, Havo en Vwo: 16.30 u.).
Afdeling DEN BOSCH, St. Janslyceum, Sweelinckplein 3, Den Bosch

Afdeling BREDA, 12 mei Havo/Vwo (16.00-17.30 uur)
O.L. Vrouweylceum, Windhausenweg 11, Breda.

13 mei Mavo (15.00-16.30 uur)
Beliënborch Havo, Kasteellaan 21, Raamsdonkveer.
13 mei: Mavo (15.00-16.30 u.).
Afdeling EINDHOVEN, Anton van Duinkerken SG, Locht 117, Veldhoven.
Afdeling GOES, Willibrordcollege, Fruitlaan 3 (Mavo en Vwo: 16.30-18.00 uur; Havo: 18.00-19.30 uur).
Afdeling GRONINGEN, Zernikecollege, Helperbrink 30.
Afdeling DEN HAAG, 1e VCL, Van Stolkweg 35, Den Haag.
Afdeling HAARLEM, Spaarne Scholengemeenschap, Zwemmerslaan 2.
Afdeling HEERLEN, Eijckhagencollege, Eijckhagenlaan 31, Land-

graaf (Mavo en Vwo: 16.00 uur; Havo: 17.00 uur).
Afdeling HENGLO, Twents Carmelcollege, Lyceumstraat 36, Oldenzaal.
Afdeling LEEUWARDEN, RSG, Douwe Kalma-Leane 2, Leeuwarden (wijk Westeinde).
Afdeling MAASTRICHT, Stedelijk Lyceum en Havo, Eenhoornsingel 100 (Afhankelijk van de belangstelling. Belangstellenden dienen zich telefonisch aan te melden: 043-430036.)
Afdeling ROTTERDAM, St. Laurens College, Wagenaarlaan 6, Hillegersberg.
Afdeling UTRECHT, College Blaucapel, Winklerlaan 373, Utrecht (Tuindorp-Oost).
Afdeling ZUTPHEN, Baudartiuscollege, Isendoornstr. 1.
Afdeling ZWOLLE, RSG, Lassuslaan 230, Zwolle Noord.

Lijst van commissies en afdelingssecretarissen

Commissie PA/BO

Mw. A.J.M. Burllet, *voorzitter*, Ruisdaelstraat 53, 6521 EA Nijmegen. Tel. 080-238094.
F.H.E. Piek, *secretaris*, Weurtseweg 37, 6541 AM Nijmegen. Tel. 080-785975.
Mw. M. Kingmans, Rubensstraat 57, 9718 MD Groningen. Tel. 050-132787.
C.G. van der Kooij, De Hulst 53, 9301 PC Roden. Tel. 05908-18947.
G. Kolen, Van der Lekstraat 52, 3341 GX Hendrik Ido Ambacht. Tel. 01858-12913.

Commissie Mavo/Lbo

E. Keurentjes, *voorzitter*, Dijkmeent 48, 1357 EC Almere-Haven. Tel. 03240-15686.
A. Kraak, *secretaris*, Beemster 55, 8244 CE Lelystad. Tel. 03200-61311.
E. van der Borst, Roosendaalsestraat 310, 6824 CR Arnhem. Tel. 085-510325.
W. Lenders, F.D. van Poldersveldtweg 2, 6573 DL Beek-Ubbergen. Tel. 08895-3002.

Commissie Havo/Vwo

P. Wester, *voorzitter*, Denekamperstraat 28, 7588 PW Beuningen. Tel. 05415-2061.
J. van Ginkel, *secretaris*, Schoonenburg 116, 6714 GE Ede. Tel. 08380-35543.
Mw. A. Biezen-Hurkmans, Genderweg 1, 5521 NX Eersel. Tel. 04970-13578.
L. Dalhuisen, Postbus 5, 2361 BV Warmond. Tel. 01711-10810.
J. Krol, Vredestraat 10, 6511 OG Nijmegen. Tel. 080-221615.

Commissie Volwasseneneducatie

Mw. M. Teunissen, *voorzitter*, Postbus 31, 9989 ZG Warffum. Tel. 05950-3082.
Mw. A. van Broekhoven, *penningmeester en secretaris*, Malvense Erven 102, 5672 HN Nuenen. Tel. 040-834364.
S. de Blauw, Lomanstraat 26 hs, 1075 RB Amsterdam. Tel. 020-645127.
M. Otten, Loomanstraat 16, 7416 BS Deventer. Tel. 05700-22089.
R. v.d. Geest, Kraaijerstraat 30, 2311 NS Leiden. Tel. 071-125325.
D. Korteland, Rubenslaan 24, 2923 BJ Krimpen a/d IJssel. Tel. 01807-11953.
S. Koopmans, Stichting SVE, Postbus 351, 3800 AJ Amersfoort. Tel. 033-31114.

Onderwijsadviescommissie

H.Th. Lambooy, *voorzitter*, Nes 2a, 1741 JZ Schagen. Tel. 02240-14347.
Mw. J.M.A. Eijt, *secretaris*, Veluwestraat 168, 6813 Eg Arnhem. Tel. 085-434673.
L.J.G. van Schie, Telgenkamp 17, 7576 EH Oldenzaal. Tel. 05410-14744.
W. van Waardhuizen, Poortersveld 309, 7327 AK Apeldoorn. Tel. 055-339557.
Mw. Z. Matthee, Heivlinder 53, 2317 JT Leiden. Tel. 071-215873.

Didaktiviteitcommissie

Mw. D.H. Verhagen, *voorzitter*, Tiboel Siegenbeekstraat 28, 2313 HB Leiden. Tel. 071-122697.
H. van Duijsen, *secretaris*, Jekerstraat 53^{III}, 1078 LZ Amsterdam. Tel. 020-733494.
Mw. H.A.M. Mulkens-Harmeijer, *penningmeester*, Hoofdweg 116, 9484 TB Oudemolen (Dr.). Tel. 05923-424.
Mw. I. Veldhuis-Meester, Emdaborg 14, 9751 SJ Haren (Gr.). Tel. 050-346212.
J.G. Raven, Wielewaal 28, 1834 XK St. Pancras. Tel. 02267-2878.
A. Schulp, Amstelkade 171^{II}, 1078 AZ Amsterdam. Tel. 020-628693.
R. Verstaen, Kloosterwal 4, 6118 BL Nieuwstadt.

Redactie Kleio

C.A.M.J. Bogaerts, *voorzitter*, Omloop-9, 3402 XM IJsselstein. Tel. 03408-83576.
A.C.M. Peek, *secretaris*, Krommekamp 16, 3985 PJ Werkhoven. Tel. 03437-1902.
A.J.L. van Hooff, Oude Ubbergseweg 3c, 6522 KE Nijmegen. Tel. 080-240730.
Mw. T. Bogaerts-Stoopman, Omloop-West 9, 3402 XM IJsselstein. Tel. 03408-83576.
C.W. Torreman, Ceresstraat 51, 2402 BJ Alphen a/d Rijn. Tel. 01720-44061.
Mw. M.C. Blom, Krommekamp 16, 3985 PJ Werkhoven. Tel. 03437-1902.
Mw. J. van der Leeuw-Roord, Wattstraat 20, 2561 XN Den Haag. Tel. 070-638805.

Afdelingssecretarissen

Alkmaar, vacant.
HW Zwaag. Tel. 02292-37966.
Amsterdam. H. van Duijsen, Jekerstraat 53^{III}, 1078 LZ Amsterdam. Tel. 020-733494.
Arnhem. J. Sillekens, Patrijsstraat 42, 6542 TM Nijmegen. Tel. 080-778680.
Den Bosch. F.M. Elkerbout, Van Leeuwenhoeklaan 35, 5252 CA Vlijmen. Tel. 04108-6795.
Breda. A. Schillemans, Kennedylaan 45, 5051 XE Goirle. Tel. 013-341252.
Eindhoven vacant.
Goes. Mw. I. Nooren-Damen, Parkweg 11, 4461 SG Goes. Tel. 01100 14787.
Groningen vacant.
Den Haag. Mw. J.M.H.J. Kuijpers, Pomonaplein 54, 2564 XS Den Haag. Tel. 070-252922.
Haarlem. G.G. Callenbach, Kempen 12, 2036 EL Haarlem. Tel. 023-330006.
Heerlen. J.A. Klomp, Pannesheiderstraat 80, 6462 EE Kerkrade. Tel. 045-456199.
Hengelo. P. Wester, Denekamperstraat 28, 7588 PW Beuningen (Ov.). Tel. 05415-2061.
Leeuwarden. H.G. Wolthoff, Nynke v. Hichtumwei 66, 8915 JJ Leeuwarden. Tel. 058-121982.
Maastricht. L.J.C.H. Jacobs, Bergweg 20, 6212 CX Maastricht. Tel. 043-250935.
Rotterdam. P. Baardse, Scheepmakerskade 139, 3011 VX Rotterdam. Tel. 010-145835.
Utrecht. P. van Hees. Prof. Ritzema Boslaan 95, 3571 CP Utrecht. Tel. 030-733562.
Venlo vacant.
Zutphen. J.B.M. ter Beek Leeuweriklaan 4, 7203 JE Zutphen. Tel. 05750-18339.
Zwolle vacant.

Gamma Geschiedenis

Een nieuwe en stimulerende methode

Bovenbouwleerlingen van havo en vwo verschillen nogal in aard en studieniveau. Met dat uitgangspunt heeft Malmberg een geschiedensmethode ontwikkeld met een logische tweedeling. Dat is: Gamma Geschiedenis, met aparte Themaboeken voor havo en vwo naast één gedegen Handboek. Een ongebruikelijke, maar stimulerende aanpak. Uitgangspunt voor de negen specialisten die deze methode hebben ontwikkeld was niet "wat moet ik weten?" maar "hoe kom ik het te weten?" Een extra stimulans is het startpunt van Gamma Geschiedenis: niet alleen in havo-4 maar ook in het 4e leerjaar vwo. Het Handboek is een

soort databank, het Themaboek verwijst er veelvuldig naar. Zo leren leerlingen om te gaan met informatiemateriaal en worden ze geprikkeld tot zelfstandig denken en werken. Deze methode speelt in op de recente bewegingen in het onderwijs en start bijvoorbeeld al bij 1870. Als u de informatieve brochure nog niet heeft ontvangen, vraag 'm dan snel aan. 't Is de manier om kennis te nemen van deze nieuwe, stimulerende ontwikkeling in uw vakgebied.

malmberg

Malmberg Uitgeverij b.v., Postbus 233, 5201 AE Den Bosch. Tel. 073-215565.

De havo- en vwo-bovenbouw zat er op te wachten.

Met hoeveel plezier zullen uw leerlingen later de geschiedenis herkennen?

Net verschenen bij Educaboek:

Tijdspoor. Een driedelige geschiedenismethode die het goede van vroegere en hedendaagse didactische opvattingen verenigt. Resultaat van jarenlang schrijven, testen en weer herschrijven door drie doorgewinterde docenten. Degelijk-chronologisch van opzet maar uiterst toegankelijk qua

leerstofbehandeling. Met veel aandacht voor zelfwerkzaamheid en differentiatie.

Zo wordt geschiedenis weer een open boek voor uw leerlingen. En voor u een overzichtelijke zaak, zodat u duidelijk het gevoel hebt met *Tijdspoor* op het juiste spoor te zitten. Om met *Tijdspoor* kennis te maken, heeft Educaboek iets

aardigs bedacht. U krijgt namelijk delen van een kleurige, tijdbestendige tijdbalk toegezonden, die u in een handomdraai op de muur bevestigt. Met elke nieuwe zending 'groeit' de balk en dat gaat zo door tot deel III van *Tijdspoor* is verschenen.

de geschiedenis herleeft in **Tijdspoor**

illustratie:
De eerste 4 delen
van het 'Tijdspoor'

Educaboek

Postbus 48
4100 AA Culemborg
Tel. (03450) 71 911